

(НЕ)РІВНІСТЬ У СТРОЮ:

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬ ЗСУ ВІДПОВІДНИМ
БОЙОВИМ КОМПЛЕКТОМ

ВСТУП

У процесі інтеграції жінок до лав Збройних Сил України (ЗСУ) одним із найбільш суттєвих викликів стало забезпечення військовослужбовиць відповідною військовою формою, взуттям та засобами індивідуального захисту. Від початку повномасштабного вторгнення ця проблема постала в рази гостріше, адже чисельність жінок у війську стрімко зростає: на 40% від 2021 року. Загальний особовий склад жінок у ЗСУ станом на січень 2024 року складає 66,9 тис. осіб, із них 47,2 тис. – військовослужбовиці. При цьому 6,5 тис. перебувають на керівних посадах, а понад 5 тис. знаходяться на лінії бойового зіткнення.

Історично склалося так, що система постачання ЗСУ орієнтована переважно на чоловіків. Відповідно більшість предметів речового забезпечення, а відтак і технічні специфікації, розроблялися під потреби чоловіків. Раніше затверджена Міноборони окрема форма для жінок була призначена виключно для виконання повсякденних, небойових задач. Зокрема, жінкам постачали тільки спідниці, без опції штанів, у парадній і повсякденній формах. Разом із тим, туфлі на підборах були єдиною опцією взуття в парадній формі були безальтернативними ще у 2021 році, що викликало палку критику в суспільстві.

Жінки зіштовхуються з системними бар'єрами на шляху долучення до Збройних Сил. Лише у 2016 році у ЗСУ розширили перелік військових спеціальностей для жінок. З того часу жінкам було надано дозвіл обіймати посади стрільчині, снайперки, кулеметниці, гранатометниці, розвідниці тощо. А у 2018 році пізніше Верховна Рада ухвалила закон, який надав жінкам право обіймати будь-які бойові посади у війську на рівні з чоловіками. Це рішення стало важливим кроком на шляху до розширення можливостей жінок в українській армії. Цей закон набув чинності у часи, коли жінки вже активно брали участь бойових діях в рамках Антитерористичної операції/Операції об'єднаних сил на Донеччині й Луганщині, але часто на волонтерських засадах або в ролях, що не були визнані офіційно.

Від початку повномасштабного вторгнення у 2022 році як жінок, так і чоловіків у ЗСУ забезпечували однаковим бойовим єдиним комплектом, що розроблений для чоловіків і не враховував анатомічних особливостей жіночої тілобудови. Попри широку розмірну сітку в технічних специфікаціях предметів одягу, жінки були змушені купувати уніформу власним коштом, звертатися до волонтерів чи перешивати отриманий від Міноборони комплект. Аналогічна ситуація простежувалася із забезпеченням літнього та зимового взуття. Ба більше, універсальний для обох статей бронежилет, вага якого стартує від 10,5 кг, не враховує анатомічні особливості жіночої грудної клітини. Через це його значна маса та незручна посадка створюють додаткове фізичне навантаження, що суттєво ускладнює рухливість та витривалість жінок під час тривалих операцій, а також провокує проблеми зі здоров'ям.

У листопаді 2022 року на сайті офіційного Інтернет-представництва Президента України зареєстрували петицію щодо забезпечення військовослужбовиць ЗСУ адаптованою військовою формою та засобами особистої гігієни. Петиція набрала необхідні 25 тис. підписів, а її ініціатори звернули увагу на проблему відсутності спеціалізованої форми для військовослужбовиць, що враховувала б особливості жіночої анатомії, а також на недостатнє забезпечення їх засобами особистої гігієни. Це звернення підкреслило важливість гендерного підходу до забезпечення військовослужбовиць і необхідності врахування специфічних потреб жінок у ЗСУ для підвищення їхньої боєздатності та комфорту під час служби.

За ініціативи громадянського суспільства у 2023 році Міноборони зробило значні кроки для поліпшення забезпечення військовослужбовиць у Збройних Силах. Одним із ключових досягнень стало запровадження централізованих закупівель спеціалізованої жіночої літньої польової форми та жіночої спідньої білизни (топ і труси). Також наприкінці 2023 року вперше сертифіковано 2 зразки жіночого бронежилета. Окрім того, у листопаді 2024 року Міноборони повідомило про початок тестування нових зразків жіночої демісезонної й зимової форми, а також термобілизни. Однак централізовано ні бронежилетів, ні зимову форму, передбачені для жінок, станом на листопад 2024 року не закуповували. Донедавна замість спеціалізованої білизни жінкам закуповували стандартну чоловічу білизну, що безумовно не відповідає жіночим анатомічним особливостям. Додатковим викликом є недостатність централізованих закупівель засобів гігієни, що є критичним як для жінок, так і чоловіків, які перебувають в польових умовах або в місцях бойових дій. Це ускладнює дотримання базових санітарних норм і негативно впливає на здоров'я особового складу.

ВСТУП

Поштовхом для розв'язання цих питань може стати ухвалений Кабінетом Міністрів «Порядок речового, медичного, психологічного та соціального забезпечення військових з урахуванням їхніх гендерних особливостей» у жовтні 2024 року. Зокрема, Порядок передбачає збір гендерно сегрегованих даних про військових і їхні потреби, а також забезпечення військовослужбовиць засобами особистої гігієни, формою, спорядженням та засобами індивідуального захисту, однак про деталі реалізації політики у документі не йдеться.

Попри істотні зрушення, частина жінок у ЗСУ досі не отримує відповідні уніформу та спорядження. Некомфортна посадка одягу і броні може й надалі впливати на ефективність виконання службових обов'язків, спричиняти потенційні ризики для здоров'я через невідповідність бойового комплекту жіночій тілобудові й можливе зниження морального духу через відчуття «невидимості» жінок у військовій системі.

БОЙОВИЙ ЄДИНИЙ КОМПЛЕКТ

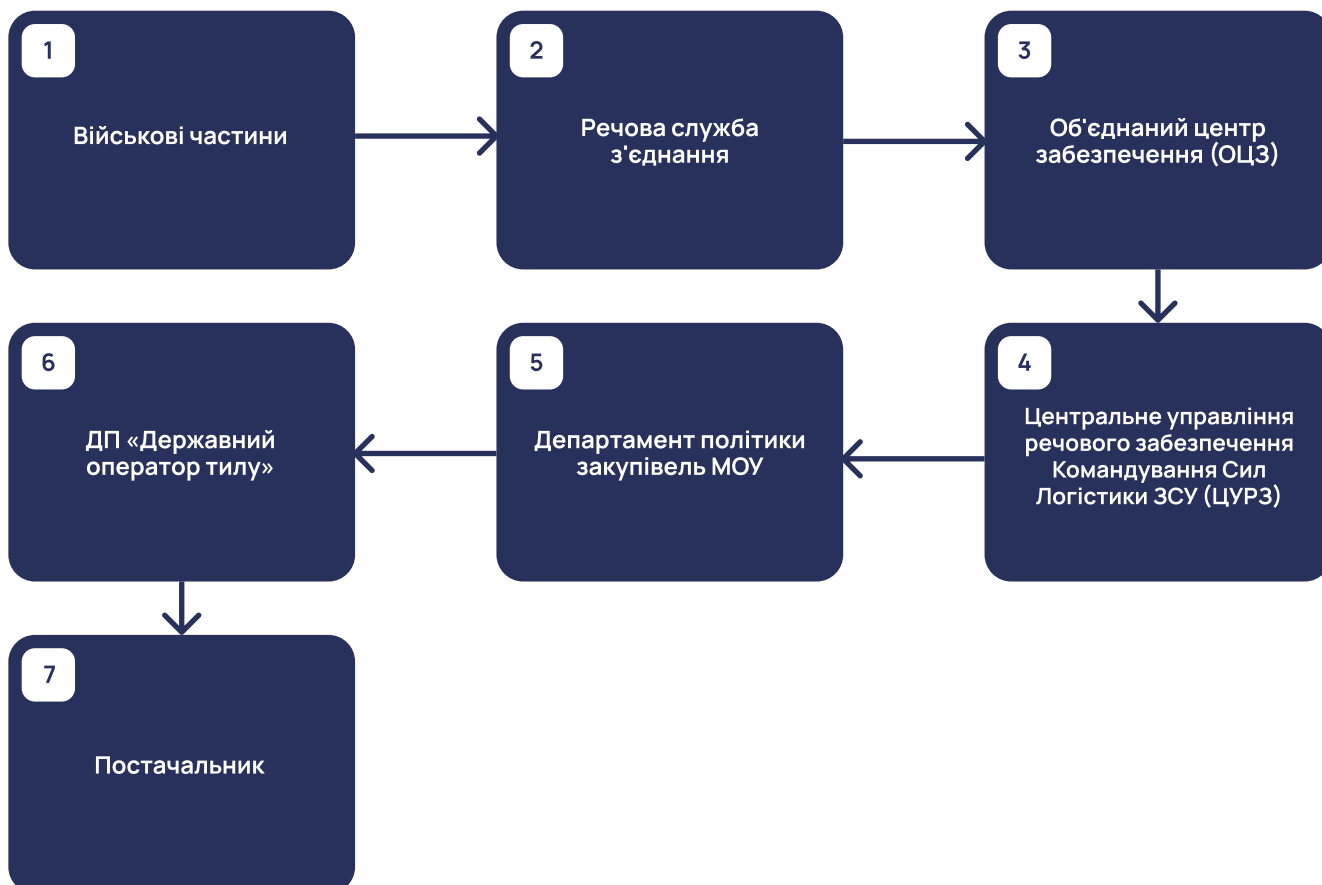
Бойовий єдиний комплект (БЕК) військовослужбовців ЗСУ складається з польового обмундирування, взуття, спорядження та засобів індивідуального захисту, що сукупно налічує 46 предметів. Майном БЕК забезпечуються всі категорії особового складу, включно з резервістами та особами, призваними на навчання та збори. Склад комплекту визначається Нормою №1 «Забезпечення предметами бойового обмундирування та екіпірування військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту» (бойовий єдиний комплект), затвердженою Наказом Мініборони від 29.04.2016 року №232 «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту».

У зазначеному переліку речового майна виокремлені категорії предметів, призначених винятково для жінок, а саме: літній польовий костюм (тип 2), труси (жіночі), топ (жіночий). Натомість такі предмети БЕК, як зимова форма і термобілизна, крій яких не є універсальним для обох статей, не передбачені у цьому переліку. При цьому специфікація до модульного та полегшеного бронезилетів містить характеристики адаптованої під жінок конструкції. Усі інші предмети речового майна в зазначеному переліку є уніфікованими, ними забезпечуються жінки-військовослужбовці відповідно до розмірної сітки.

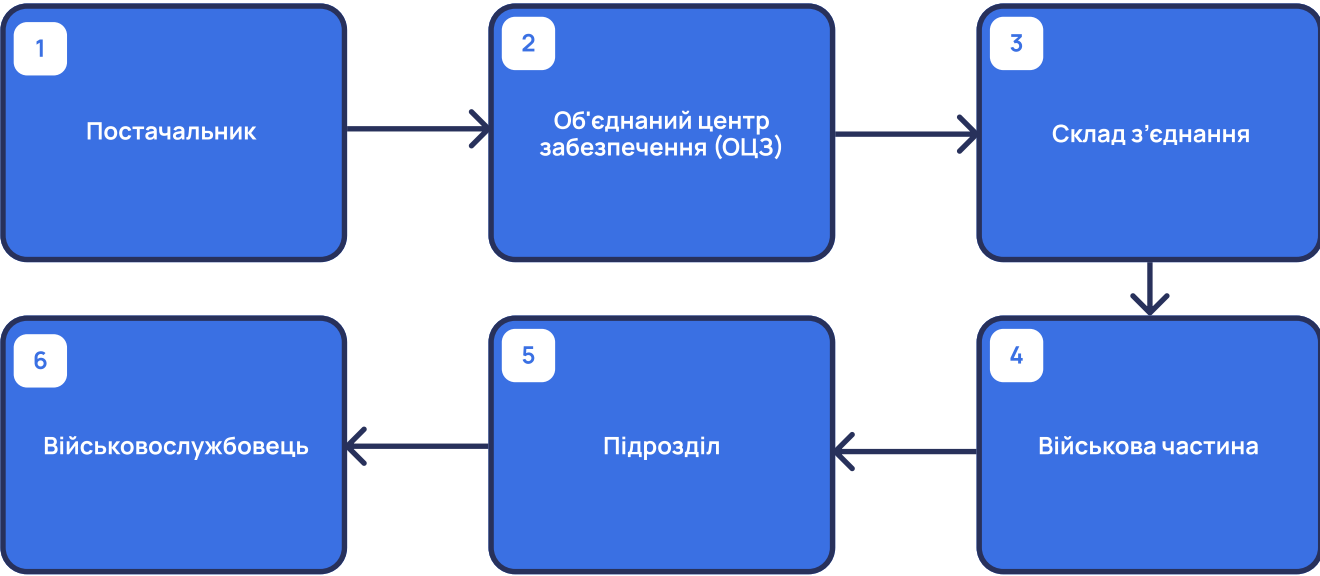
ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Речове майно закуповується централізовано Державним підприємством Міністерства оборони «Державний оператор тилу» на підставі заявок Центрального управління речового забезпечення Тилу Командування Сил логістики ЗСУ (ЦУРЗ). На період дії воєнного стану Мініборони має затверджувати Перелік та обсяги закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення Мініборони (далі – Перелік) на рік, що формується на основі Потреби, визначеної ЦУРЗ. Кожна військова частина закріплена за певним Об'єднаним центром забезпечення (ОЦЗ), куди надходять заявки й звідки постачається БЕК до військових частин. Така структура дозволяє оптимізувати логістику з урахуванням географічного розташування підрозділів. Звіти-заявки за військові частини та з'єднання затверджують відповідно командири військових частин та з'єднань.

СХЕМА ФОРМУВАННЯ ЗАЯВКИ

ЕТАПИ ПОСТАЧАННЯ ПРИДБАНОГО БЄК

Військовим частинам речове майно відпускається зі складів з'єднань за встановленою розмірною сіткою, з урахуванням таких обмірів: зріст, об'єм грудей, шиї, голови тощо. Індивідуальне пошиття військової форми для військовослужбовців здійснюється у разі, коли підібрати окремі предмети речового майна за розміром і зростом немає можливості. У мирний час у планах забезпечення передбачається також утримання у військових частинах установленого незнижуваного 10-відсоткового запасу речового майна для підбору необхідних розмірів.

Військовослужбовцям дозволяється пошиття предметів речового забезпечення в ательє військової торгівлі або цивільних установ, якщо готові предмети обмундирування та взуття, що виробляються підприємствами-постачальниками, не підходять за розмірами й зростом. Однак в умовах виконання бойових завдань або обмеженого доступу до швейних послуг при військовій частині, жінки частіше звертаються до комерційних ательє або купують форму самостійно. До того ж з огляду на значний досвід взаємодії ГО «Смілива України», що реалізує ініціативу Arm Women Now, з військовослужбовицями, наразі невідомо про жоден випадок індивідуального пошиття військової форми для жінок коштом державного бюджету.

МЕТОДОЛОГІЯ

Для підготовки цього дослідження проаналізовано технічні специфікації Бойового єдиного комплекту, а також закупівлі низки предметів БЄК та окремих елементів, призначених для гігієнічних процедур, що реалізовано Міноборони від липня 2023 по грудень 2023 року та ДП «Державний оператор тилу» від січня по жовтень 2024 року. При цьому дослідження не охоплює аналіз забезпечення повсякденною формою та іншими предметами речового забезпечення, призначеними для жінок.

МЕТОДОЛОГІЯ

Аналітики StateWatch проаналізували технічні специфікації, а також результати закупівель з фокусом на обсяги товару, його розміри та строки постачання таких предметів закупівлі:

Обмундирування:

- Костюм літній польовий жіночий
- Куртка зимова
- Штани зимові
- Рукавички демісезонні та зимові
- Сорочка-поло та бойова

Взуття:

- Черевики з високими берцями літні
- Черевики з високими берцями зимові

Білизна:

- Жіночі Труси та топ
- Білизна натільна демісезонна та для холодної погоди
- Шкарпетки літні та зимові (трекінгові)

ЗІЗ та спорядження:

- Бронежилет
- Шолом
- Рукавички тактичні

Предмети та системи для гігієнічних процедур:

- Мило
- Рушник

Варто зазначити, що інформація про кількість товарів, придбаних Департаментом державних закупівель Міноборони у 2023 році, та їхні розміри здебільшого є прихованою. При цьому інформація, оприлюднена на Prozorro, зазначається у розділі «Аналіз закупівель».

Проаналізовано тільки ті закупівлі, дані щодо яких є відкритими на Prozorro. Це спричинено тим, що за період від 28 лютого 2022 по 23 квітня 2023 року нелетальні закупівлі ДДЗ були виведені з-під системи Prozorro і надалі оприлюднені лише в частковому обсязі, а частина процедур від 2023 року проходила без використання електронного майданчика (оборонна закупівля). Щодо таких процедур інформація на Prozorro публікується в обмеженому обсязі.

Розмірні сітки в технічних специфікаціях (ТС) для суто жіночих та універсальних елементів БЄК відрізняються. Тому для визначення кількості придбаних універсальних речей, придатних для жінок, було проаналізовано технічні параметри кожного предмета БЄК.

За основу для аналізу універсальних предметів БЄК щодо їх відповідності жіночим розмірам було взято граничні значення (параметри найменшого та найбільшого розмірів) та їхній діапазон з ТС жіночого польового костюма. Додатково враховано потребу в елементах БЄК до кінця 2024 року згідно з Переліком товарів і обсягів. Ці дані надано Міністерством оборони України у відповідь на запит StateWatch, хоча інформація про розмірну сітку в Переліку та обсягах є закритою.

Для аналізу досвіду користування бойовим комплектом проведено анкетування 64 осіб та 6 глибинних інтерв'ю з чинними військовослужбовцями, які служать у різних родах військ ЗСУ, а також із представниками громадських організацій, зокрема «Смілива Україна» (ArmWomenNow) та «Жіночий ветеранський рух». Також аналітики StateWatch проаналізували досвід забезпечення жінок в арміях інших країн.

ОЦІНЮВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ БОЙОВОГО ЄДИНОГО КОМПЛЕКТУ ЗА КОМПОЗИТНИМ ІНДЕКСОМ

2.28

Костюм польовий

1.32

Куртка зимова

1.32

Штани зимові

1.92

Рукавички

1.86

Труси

1.86

Топ

1.98

Шкарпетки літні

1.98

Шкарпетки зимові

2.58

Черевики літні

2.25

Черевики зимові

1.62

Бронежилет

1.65

Шолом

1.92

Рукавички тактичні

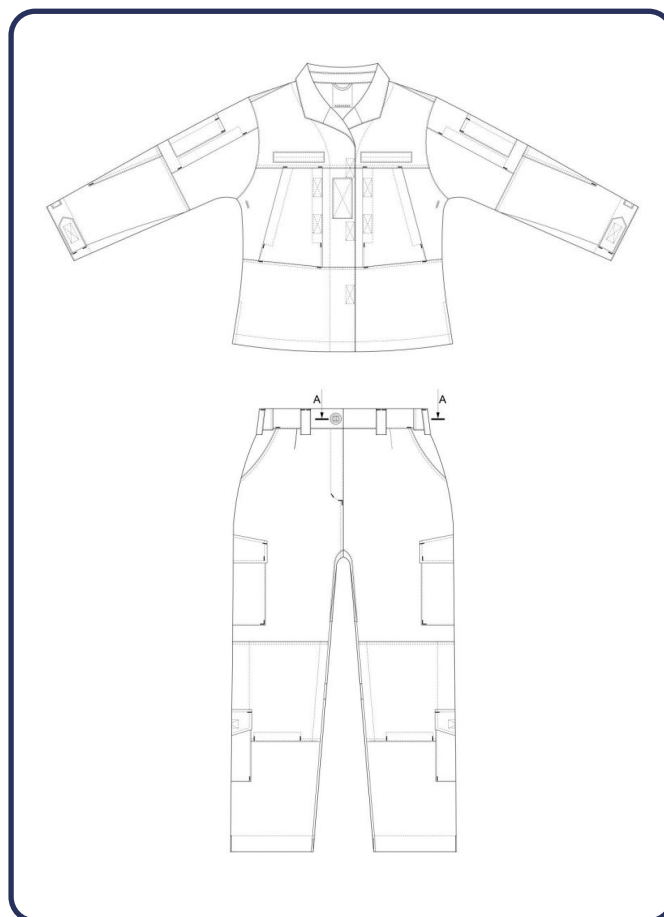
Для оцінки рівня забезпечення військовослужбовців предметами Бойового єдиного комплекту розроблено композитний індекс з градацією результатів за трьома рівнями: задовільний рівень з недоліками (**блакитний**), незадовільний рівень з системними проблемами (**синій**) та критичний рівень (**червоний**). Оцінювання відбувається за чотирма індикаторами: технічні специфікації, обсяги закупівель, отримання та якість. Кожному з них присвоєно ваговий коефіцієнт відповідно до надійності та об'єктивності даних. Сукупна оцінка формується шляхом додавання зважених балів за кожним індикатором, де максимальний бал становить 3,0. Детальніше про методологію визначення композитного індексу дивіться у Додатку 2.

ТЕХНІЧНІ СПЕЦИФІКАЦІЇ ЖІНОЧИХ ПРЕДМЕТІВ ББК

З-поміж технічних специфікацій (ТС) предметів бойового комплекту, призначених виключно для військовослужбовиць, у 2023 році затверджено два документи, що регламентують ТС до жіночої літньої польової форми, а також топу та трусів. Технічні вимоги до жіночого бронежилета інтегровано до двох універсальних ТС: модульного та полегшеного бронежилетів. Інші предмети єдиного бойового комплекту закуповуються за універсальними ТС для чоловіків і жінок.

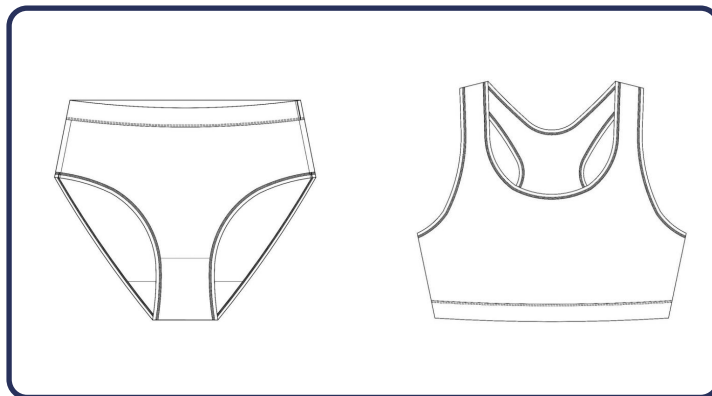
ЖІНОЧИЙ ЛІТНІЙ ПОЛЬОВИЙ КОСТЮМ

У серпні 2023 року вперше в історії в Збройних силах України затвердили літню польову військову форму для жінок. Це відбулося завдяки інформаційному тиску та ініціативі ArmWomenNow, яка розробила зразки жіночої уніформи та спідньої білизни, які надалі пройшли два етапи тестувань на офіційному рівні. Жіночу польову форму офіційно поставили на забезпечення військовослужбовиць відповідно до розробленої технічної специфікації. ТС передбачає відмінний від чоловічої моделі покрій, посадку та охоплює важливі параметри для забезпечення зручності та функціональності одягу, включно з широкою розмірною сіткою. Специфікація передбачає дві повнотні групи (2 та 3) і широкий діапазон розмірів: обхват грудей від 40-го до 64-го (80-128 см) та обхват стегон (88-140 см). Окрім цього, також враховано різний зріст військовослужбовиць – від 146 см до 188 см, що дозволяє забезпечити потреби жінок із різними антропометричними характеристиками.

ЖІНОЧА БІЛИЗНА (ТОП ТА ТРУСИ)

2023 року прийнято на забезпечення жіночу білизну (топ і труси), вимоги до яких регламентуються відповідними технічними специфікаціями від червня 2023 року. Розміри до спіднього передбачено в діапазоні XS–XL, де обхват грудей варіюється від 84 до 104 см, а стегон – від 88 до 108 см відповідно. Варто зауважити, що ТС такої білизни не враховує жінок із більшими розмірами стегон та грудей, що є доволі поширеними для мешканок України (це підтверджує діапазон розмірів в ТС жіночого польового костюма). Хоча на вимогу замовника та за погодженням із розробником білизна може виготовлятися відповідно до інших розмірів.

МОДУЛЬНИЙ І ПОЛЕГШЕНИЙ БРОНЕЖИЛЕТ

Станом на початок 2024 року Міноборони затвердило дві моделі модульних бронежилетів для військовослужбовців, розроблених згідно з технічною специфікацією Міноборони від 2023 року. Окремої ТС для жіночих бронежилетів не затверджено, однак у чинних специфікаціях до модульного та полегшеного бронежилетів передбачено додатковий елемент під кодом «Ж», що передбачає демпферні, тобто пом'якшувальні, вставки на внутрішніх стінках грудного чохла або інші конструктивні рішення, які адаптують бронежилет до жіночої анатомії.

Перший зразок модульного бронежилета розроблений ТОВ «Українська броня». Він має вигнуту назовні бронеплиту, звужені плечі та розширений низ, що враховує анатомічні особливості жінок.

Другий зразок, розроблений ТОВ «НВП «Темп 3000», оснащений демпферними подушками, які дозволяють індивідуально налаштовувати бронежилет під жіноче тіло. Комплект включає три подушки різних розмірів, а також додаткову захисну сумку з м'яким балістичним пакетом для захисту пахової зони.

Вага модульного бронежилета починається від 10,5 кг, а полегшеного – від 7,5 кг, і залежить від комплектації. Жіночі зразки мають однакові балістичні характеристики, як і чоловічі бронежилети відповідно до специфікацій.

©МОУ

МОДУЛЬНИЙ І ПОЛЕГШЕНИЙ БРОНЕЖИЛЕТИ

До кінця 2024 року закупівлю жіночих моделей бронежилетів не було заплановано Переліком. Станом на вересень 2024 року Міністерство оборони очікує потребу від Генерального штабу для проведення централізованої закупівлі «Державним оператором тилу».

Інші предмети БЄК закуповуються для військовослужбовців відповідно до аналогічних ТС, що і для чоловіків. Особливості експлуатації цих предметів БЄК військовослужбовцями описано в наступних розділах дослідження.

Також у відповідь на запит StateWatch Міноборони повідомило, що згідно з Планом заходів з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядником Кабінету Міністрів від 25.04.2023 р. No 372-р, у Міністерстві запланована робота з розроблення військової форми одягу для військовослужбовців з урахуванням антропометричних даних, а саме:

- вітровологозахисна зимова куртка (тип 3);
- вітровологозахисні зимові штани (тип 3)
- натільна демісезонна білизна (тип 2);
- білизна для холодної погоди (тип 2).

У 2025 році заплановано закупівлю виключно жіночих моделей: модульних бронежилетів, білизни для холодної погоди, вітровологозахисних жіночих курток та штанів. На початку листопада 2024 року Міноборони повідомило, що нові зразки жіночої форми, зокрема демісезонної й зимової, проходять етап тестування.

АНАЛІЗ ЗАКУПІВЕЛЬ

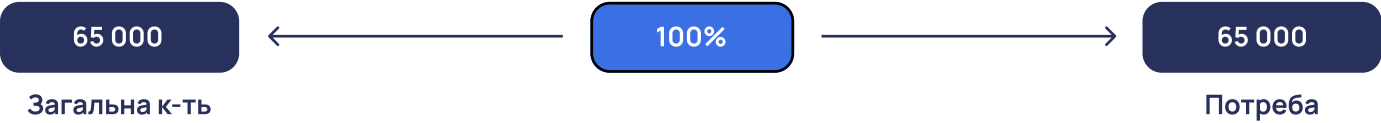
ЖІНОЧИЙ ЛІТНІЙ ПОЛЬОВИЙ КОСТЮМ

Початок централізованих закупівель **літньої жіночої польової форми** в Україні став довгоочікуваним кроком на шляху до рівних умов у забезпеченні військовослужбовців, що має підвищити їхній бойовий комфорт та ефективність у польових умовах. Із січня по жовтень 2024 року Державний оператор тилу (ДОТ) повністю задовольнив потребу в літній жіночій польовій формі на 2024 рік, закупивши 65 тис. комплектів. Серед них найменшого 40-го розміру (обхват грудей – 80 см, стегон – 88-92 см) придбано 789 комплектів, а найбільшого 64 розміру (обхват грудей – 128 см, стегон – 136-140 см) – 390. Найпопулярніший 48-й розмір закупили в кількості 11 770 костюмів. У 2023 році Міноборони поставило 50 тис. комплектів, розміри яких неможливо проаналізувати через закриті дані на Prozorro. **Загальна кількість закупленої літньої форми за два роки становить 115 тис. комплектів.** Оскільки на одну військовослужбовцю передбачено два комплекти з терміном придатності на два роки, придбана кількість повністю покриває потреби військовослужбовців (47,2 тис.).

Закупівлі жіночого літнього польового костюма
січень-жовтень 2024 року

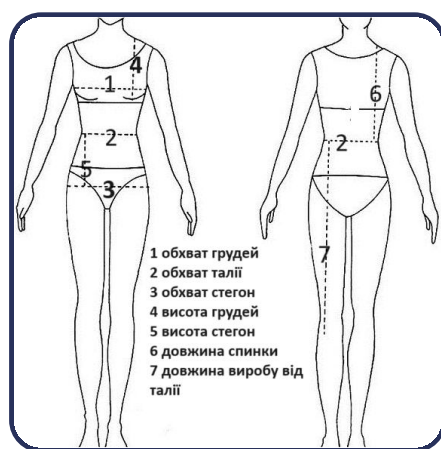
Загальна сума	N40	N42	N44	N46	N48	N50	N52	N54	N56	N58	N60	N62	N64
128,6 млн грн	789	5 873	7 137	9 171	11 770	8 682	8 483	5 017	3 303	2 478	1 272	635	390

Проблема відсутності адаптованої жіночої зимової форми у ЗСУ залишається серйозною перешкодою для комфортного та ефективного виконання службових обов'язків жінками. Елементи зимового одягу, що наразі постачається Міноборони, розроблено з урахуванням чоловічої тілобудови. Зокрема вітровологозахисні куртки та штани закуповуються за єдиними технічними специфікаціями для всього особового складу незалежно від статі. Наявні три види специфікацій для курток: 2016 року та тип №1 і №2 2023 року, а також два ТС для штанів – двох типів 2023 року. Усі ТС 2023 року мають ідентичні розмірні сітки та відрізняються конструктивними особливостями, кількістю варіантів кольорів. ТС курток 2016 року має спрощену функціональність та різниться лише параметром грудей із максимальним показником 136 см проти 140 см у решти ТС. При цьому у всіх специфікаціях враховано лише 1 з 5 видів параметрів для визначення різниці обхвату талії та стегон (третя повнотна група), що не відображає різноманіття жіночої анатомії.

Розміри у специфікаціях зимових курток та штанів стартують від 42 розміру, параметри яких мають принципові розбіжності з мінімальними показниками зросту, стегон та талії у ТС літньої уніформи для військовослужбовиць. Приміром, жіночий польовий костюм охоплює осіб зростом від 143 см, натомість цей показник у згаданих універсальних предметах форми стартує від 158 см. Так само з обхватом грудей при мінімальних 80 см у спеціальній ТС для жінок, в універсальних – цей показник стартує від 84 см.

Окрім того, найменший обхват талії у ТС вітровологозахисних штанів становить 72 см, що вказує на певні обмеження в розмірному ряді для жінок. При цьому обхвати стегон у наведених специфікаціях, а також у ТС до зимового спеціального костюма, що закуповується ДОТ, але не входить до БЄК, не згадуються взагалі, а всі виробни розраховані лише для третьої повнотної групи. Тоді як в літній жіночій формі наявні варіанти двох повнотних груп, що враховують різницю між стегнами та талією. Натомість у ТС зимових вітровологих штанів враховано обхват талії та діапазон ширини штанини на рівні лінії сидіння 33-50 см, що є недостатнім для жінок, у яких стегна здебільшого ширші, ніж у чоловіків. Відсутність деталізованих параметрів обхвату стегон призвела до того, що штани можуть добре сидіти на талії, але є занадто вузькими в області стегон для деяких жінок.

Аналіз закупівель продемонстрував, що найменших розмірів зимових штанів і курток закуповується критично мало. І хоча за три квартали ДОТ встиг законтрактувати 100% від потреби, кількісний розподіл по розмірах свідчить про неефективне врахування потреб жінок у війську.

Приміром, мінімального розміру штанів на осіб різного зросту закуплено всього 141 штуку, а 44-46 розмірів – сукупно 7036 одиниць. Не краща ситуація і з куртками: найменшого крою (42 розмір) придбано – 212 штук, а 44-46 розмірів – 11340. Прикметно, що для усіх військових зростом менш як 158 см закуплено усього 77 одиниць штанів та 131 куртка, а осіб із меншими параметрами не враховано взагалі, що найчастіше вирішується підгоном виробу в ательє.

ЗИМОВА УНІФОРМА

Закупівлі вітровологозахисних курток
січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	N42	N44	N46	N48	N50	N52	N54	N56	N58	N60-70
816,2 млн грн	212	1 956	9 384	38 660	58 062	55 950	39 490	29 856	20 441	45 989

Закупівлі вітровологозахисних штанів
січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	N42	N44	N46	N48	N50	N52	N54	N56	N58	N60-70
446,8 млн грн	141	1 126	5 910	26 328	37 768	37 257	25 209	19 890	13 721	32 650

У 2023 році закупівлі елементів вітровологого костюма відбувалися в межах оборонної процедури, тому інформація про кількість і розміри товару залишилася закритою. Окремо ДОТ закуповує спеціальні утеплені куртки та штани (станом на кінець жовтня придбано по 20 тис. штук), а також зимовий польовий костюм (50 тис.). Хоч ці елементи уніформи входять до Бойового спеціального комплекту, а не до БЄК, вони аналогічно не враховують особливості жіночої тілобудови, а найменших розмірів також закуповується доволі мало. Курток та штанів найменшого 44 розміру (еквівалент між S/M) придбали 31 шт., наступного 46 розміру – 931 шт.

СОРОЧКА

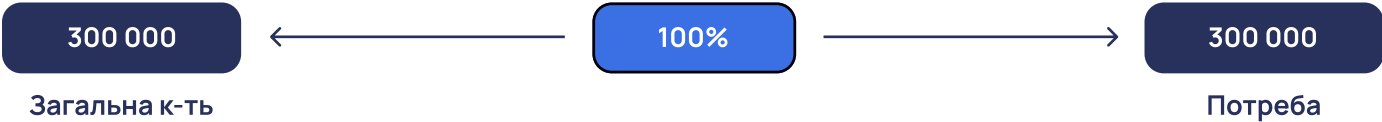
У 2024 році ДОТ уклав контракти на закупівлю 400 тис. **сорочок поло** та 300 тис. **бойових сорочок** для потреб військових обох статей. Розмірні сітки охоплюють широкий діапазон: від 2XS (обхват грудей 70-78 см) до 4XL (134-142 см) для поло і від 46-го (86-94 см) до 62-го (118-126 см) для бойових сорочок, хоча останній тип залишається обмеженим у розмірах. Зростові параметри також враховано: від 149 см до 203 см для поло і від 155 см до 203 см для бойових сорочок. За 3 квартали 2024 року було закуплено лише 12 сорочок поло розміру 2XS, тоді як XS – 470 шт., а S – 23 700 шт. Щодо бойових сорочок, найменший розмір 46 (обхват грудей 86-94 см, зріст 155-167 см), що є одним з найбільш поширених з-поміж жінок, закупили у кількості 11 275 шт., що свідчить про недостатню увагу до потреб військових із меншими параметрами.

СОРОЧКА

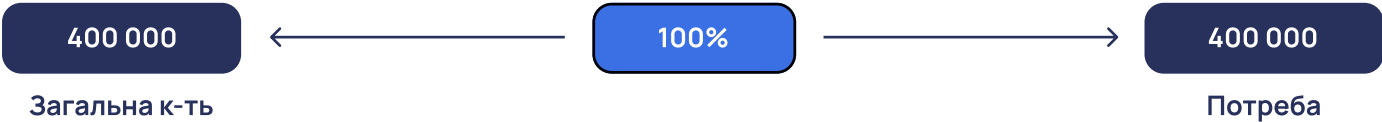
Закупівлі сорочки бойової
січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	N 46	N 50	N 54	N 58	N 62
267,99 млн грн	11 275	100 375	112 825	52 405	23 120

Закупівлі сорочки поло
січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	2XS	XS	S	M	L	XL	2XL	3XL	4XL
190,34 млн грн	12	545	23 700	134 363	141 339	71 690	23 150	3 530	1 671

ВЗУТТЯ ТА ШКАРПЕТКИ

Станом на кінець жовтня 2024 року ДОТ закупив 84,63% загальної потреби у літніх берцях, та 100% – зимових черевиків з високими берцями – 550 тис. і 450 тис. пар відповідно. Прикметно, що останні 100 тис. пар зимових берців за контрактували лише у жовтні. З огляду на кількість військовослужбовців та найбільш поширені жіночі розміри (36-40) зимових черевиків, які б пасували більшості жінок, придбано замало (28 711 штук) протягом періоду, під час якого проводився аналіз.

©АрміяInform

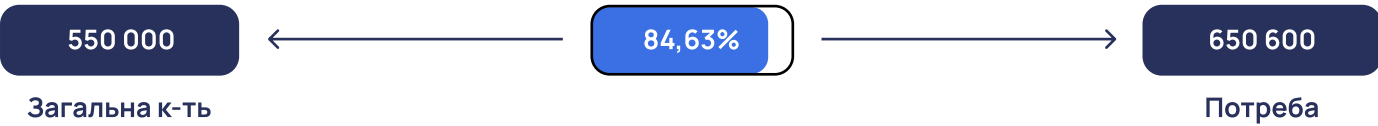
У рази краща ситуація з літніми берцями, кількість маленьких розмірів (35-37) яких закуплено в шість разів більше проти зимових за аналогічний період. Однак станом на кінець вересня придбали лише понад половину літніх черевиків від потреби (340 тис. з 650 тис.), що вказує на можливий збій в плануванні закупівель на зиму. У 2023 році Міноборони придбало понад 101,8 тис. пар літніх черевиків та 25 тис. зимових. І хоча частина контрактів та уся розмірна сітка є закритими, можна презюмувати диспропорцію між закупівлями літнього та зимового взуття.

Примітно, що хоча розмірна сітка ТС літніх і зимових берців починається з 36 і 35 розмірів відповідно, вона завершується показниками 47 та 48. Однак фактично закуповуються обидві моделі від 35 по 52 розміри, що вимагає корекції технічних специфікацій.

Закупівлі літніх черевиків
січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	N35	N36	N37	N38	N39	N40	N41	N42	N43	N44-52
1,29 млрд грн	3 155	7 501	11 466	14 146	18 381	32 515	58 243	10 6418	117 447	181 388

Закупівлі зимових черевиків
січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	N35	N36	N37	N38	N39	N40	N41	N42	N43	N44-52
1,1 млрд грн	551	1 151	1 645	2 595	6 520	16 800	43 240	78 800	100 255	198 443

ВЗУТТЯ ТА ШКАРПЕТКИ

Відповідно до норм речового забезпечення військовослужбовці також щороку мають отримувати 6 пар літніх трекінгових шкарпеток, а також 3 пари зимових. За 10 місяців 2024 року ДОТ підписав контракти на постачання по 1,5 млн пар кожного з видів. Відповідно, зимових пар закупили з розрахунку на 500 тис. осіб, а літніх на 250 тис., що є недостатнім з урахуванням загальної чисельності війська понад 800 тис. Розмірна сітка, згідно з ТС, включає три розміри: 23-25 (менш як 25 см), 25-27 (довжина стопи 25 см), та 27-31 (довжина стопи 27 см). Найменших розмірів (23-25) закуплено 225 тис. пар зимових шкарпеток, що покриває норму для 75 тис. осіб, та 197 тис. – літніх із розрахунку для 32,8 тис. осіб. Такий розподіл розмірної сітки демонструє неефективне планування, що не покриває потреб не лише жінок, а і тих чоловіків у війську, що мають маленький розмір стопи.

ЖІНОЧЕ СПІДНЄ

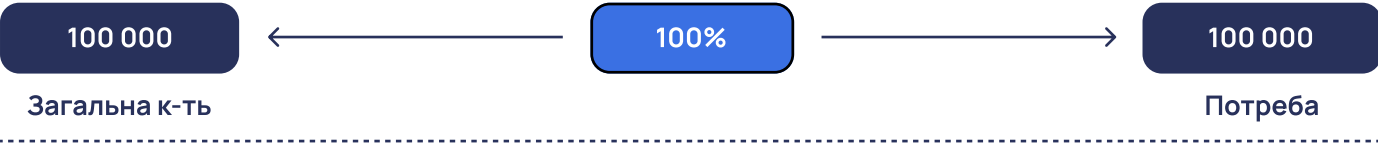
У 2024 році Державний оператор тилу закупив жіночих топів і трусів по 100 тис. кожного з предметів білизни, що покриває 100% потреби Міноборони на 24 рік (потреба складає по два комплекти на рік для однієї жінки). У 2023 році закупівлі жіночої білизни відбувалися в межах оборонної процедури, тому інформація про кількість і розміри товару залишилася закритою.

Проте фактичні розміри багатьох жінок часто виходять за межі найбільшого наявного розміру XL, яких закуплено всього 15 тис. Таким чином, діапазон, що обмежується обхватом стегон до 108 см і грудей до 104 см, фактично виключає значну частину жінок із забезпечення належною спідньою білизною.

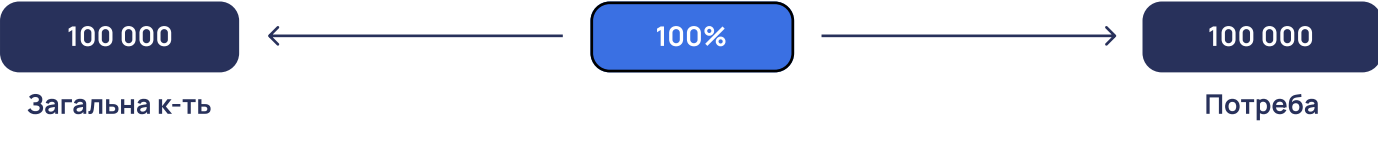
Закупівлі жіночих топів
січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	XS	S	M	L	XL
18,6 млн грн	10 000	20 000	30 000	25 000	15 000

Закупівлі жіночих трусів
січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	XS	S	M	L	XL
10,99 млн грн	10 000	20 000	30 000	25 000	15 000

БІЛИЗНА ДЕМІСЕЗОННА І ДЛЯ ХОЛОДНОЇ ПОГОДИ

Відповідно до Норми №1 Наказу Міноборони № 232, забезпечення зимовою термобілизною становить два комплекти на 2 роки. Станом на кінець жовтня 2024 року ДОТ придбав 180 тис. універсальних комплектів білизни для холодної погоди та 600 тис. нательної демісезонної. Розмірна сітка обох ТС охоплює діапазон розмірів від XS до 3XL з трьома категоріями зросту: S (149-167 см), M (167-185 см), L (185-203 см).

Аналіз ТС свідчить про те, що типові жіночі розміри приблизно на один розмір менші за параметром обхвату грудей проти тих, що вказані в специфікації. Так, закупівля найменших розмірів зимової білизни, які потенційно відповідають жіночим потребам, реалізовано за таким розподілом: XS (еквівалент жін. S) закуплено 900 комплектів, S (еквівалент жін. M) – 9 900. Кількість придбаних найменших розмірів демісезонної білизни дещо краща: XS – 3 002, а S – 12 150 комплектів.

Такі результати закупівель, зокрема зимової білизни, вказують на обмежену кількість комплектів найменших розмірів, що може не повністю задовольняти потреби військовослужбовиць. Рекомендується провести додатковий аналіз реальних потреб у зимовій білизні серед жіночого особового складу ЗСУ та розглянути можливість коригування розмірної сітки та обсягів закупівель менших розмірів для забезпечення комфорту всіх жінок. Однак Міноборони вже планує розробку жіночих варіантів білизни обох видів.

У 2023 році ДДЗ уклало 18 успішних контрактів на постачання білизни, проте кількісні показники не розголошуються «з міркувань безпеки».

До комплекту білизни також зараховують фуфайку з короткими рукавами, яка видається із розрахунку 2 штуки на 1 рік. За три квартали 2024 року ДОТ уклав 8 контрактів на постачання 1 млн фуфайок. За аналізом StateWatch, навіть найменших розмірів (довжина виробу – мінімум 69 см), які не охоплюють жінок із меншою статуєю, придбано недостатньо: 44 розмір (обхват грудей 86-90 см) – 17 200 штук.

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Хоча на початок 2024 року Міноборони вже сертифікувало два зразки-еталони бронежилетів, спеціально розроблених для жінок, на момент аналізу жодного з них централізовано не закуповувалося. Відсутність адаптованої броні не лише створює дискомфорт, але й знижує боєздатність військовослужбовиць та підвищує ризик отримання травм при виконанні бойових задач.

Оскільки жіночі бронежилети не були включені до Переліку та обсягів на 2024 рік, ДОТ закуповував однакові моделі для військових обох статей. Відповідно до технічної специфікації, розмірна сітка модульних бронежилетів варіюється від S до XL. Загальна маса бронежилета в базовій комплектації 1-5 (найпоширеніша) становить 10,5 кг для розміру S, 12 кг для M, 13,5 кг для L та 15,5 кг для XL.

©АрміяInform

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

За 10 місяців 2024 року ДОТ уклав 12 контрактів на постачання 152,7 тис. модульних бронежилетів. Як продемонстровано на таблиці, найменшого розміру S придбали 16 845 комплектів, а М – 35 290, що є недостатньо з урахуванням жінок в ЗСУ та чоловіків невеликої статури.

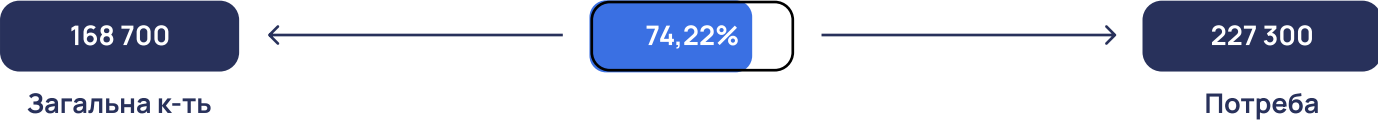
Закупівлі модульних бронежилетів січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	S	M	L	XL
4, 27 млрд грн	16 845	35 290	72 150	28 415

Закупівлі шоломів січень-жовтень 2024 року

Загальна сума	S	M	L	XL
1,26 млрд грн	2 400	11 737	105 345	49 259

Більшість даних про закупівлі бронежилетів у 2023 році є закритими з міркувань безпеки, а переможці тендерів вказані як оборонні постачальники. Відкритими залишаються лише контракти на постачання 21 тис. бронежилетів, без розголошення деталей щодо розмірної сітки придбаного товару.

Шолом також є частиною засобів індивідуального захисту, який видається військовослужбовцям із розрахунку 1 штука на 2 роки. Відповідно до технічних специфікацій, ДОТ закуповує два види бойових балістичних шоломів: повнорозмірний та з високою обрізкою. Розмірна сітка включає шоломи від найменшого розміру S (обхват голови 51-53 см) до XL (обхват голови 60-62 см). Вага шоломів варіюється залежно від їхньої модифікації: повнорозмірний шолом важить від 1,45 кг у розмірі S до 1,75 кг у розмірі XL, тоді як шолом з високою обрізкою є легшим – від 1,35 кг (S) до 1,65 кг (XL).

©ТЕМП-3000

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

До кінця жовтня 2024 року ДОТ законтрактував 168 741 шолом. При цьому до серпня 2024 року найменший розмір S не закуповували взагалі, а станом на жовтень цього року такого розміру законтрактували лише у кількості 2 400 штук. Тоді як середній розмір M (обхват голови 54-56 см) придбано в сумі 11 737 штук, більшість яких мають поставити протягом 2 півріччя 2024 року.

Загалом цей підхід до закупівель шоломів демонструє зусилля щодо забезпечення різних категорій військовослужбовців і військовослужбовиць, хоча відсутність закупівель шоломів найменших розмірів у першому півріччі вказує на потребу більш точного планування.

Закупівлі 2023 року проводилися відповідно до закритих контрактів із міркувань безпеки, тому аналіз кількості законтрабованого товару та його розмірів не проводився.

Щодо експлуатації засобів індивідуального захисту, варто відзначити зміни до Норми №1 Наказу Міноборони №232, які передбачають скорочення переліку інвентарного майна, що підлягає поверненню при переведенні військовослужбовців або їхньому звільненні. Згідно з оновленою нормою, для особового складу ЗСУ інвентарними залишаються лише модульний бронежилет і балістичний шолом. Раніше елементи обмундирування, білизни та взуття раніше не належали до інвентарних, однак тепер військовослужбовці звільняються також від обов'язку повернення таких предметів як рюкзак, спальний мішок чи гумові чоботи. Ця зміна значно спрощує процедуру переміщення особового складу та враховує специфіку служби в польових умовах.

РУКАВИЧКИ

Тактичні рукавички, які належать до спорядження, видаються з розрахунку одна пара на 2 роки, а зимові, що є частиною обмундирування, – одна пара на рік. Розмірна сітка для тактичних рукавичок варіюється від S (обхват кисті 180-189 мм) до XL (240-259 мм), тоді як зимові мають два розміри з обхватом кисті 200-230 мм та 230-260 мм. За три квартали 2024 року законтрабовано 100 тис. пар тактичних та 242 200 пар зимових рукавичок. Дані щодо закупівель 2023 року недоступні на Prozorro.

Аналіз розподілу за розмірами демонструє, що найбільший попит серед тактичних рукавиць має розмір L (обхват кисті 240-260 мм). Таких рукавиць закуплено 57,3 тис. пар тис. пар (57,3% серед усіх тактичних). Серед зимових рукавиць домінує розмір 2, якого було закуплено 275,8 тис. пар. (65,1%). При цьому тактичні рукавички передбачають розмір S (обхват кисті 180-199 мм), яких було придбано 4 852 пари (4,9%). Зимові рукавички не передбачають менших розмірів, а їхня розмірна сітка стартує від умовного M (обхват кисті 200-230 мм).

Зважаючи на попит на тактичні рукавиці менших розмірів, про що свідчать дані закупівель, технічна специфікація до зимової моделі потребує розширення діапазону розмірів.

ЗАСОБИ ГІГІЄНИ

Забезпечення гігієнічними засобами залишається нагальною проблемою для багатьох українських військових, особливо жінок. Міноборони забезпечує особовий склад милом, рушниками, а також надає доступ до душових установок у польових умовах. При цьому централізовано не закуповуються такі важливі предмети гігієни, як прокладки для менструації та туалетний папір. Це створює значні труднощі під час перебування в польових умовах, особливо далеко від населених пунктів. Хоча туалетний папір може закуповуватися окремо військовими частинами, а щодо прокладок аналітикам StateWatch відомі поодинокі випадки, коли жінкам компенсували витрати на ці засоби.

Попри це, значна кількість військових змушена звертатися до волонтерських організацій або використовувати власні кошти для придбання необхідних товарів гігієни. Це питання набуло широкого розголосу в листопаді 2022 року після публікації петиції до Президента України з вимогою покращити ситуацію із забезпеченням жінок у ЗСУ, зокрема засобами особистої гігієни. Петиція висвітлювала не лише брак базових гігієнічних засобів, а й відсутність спеціалізованих товарів, необхідних для тривалого перебування в польових умовах, особливо для військовослужбовиць.

Після цього у березні 2024 року Міноборони затвердило нову технічну специфікацію на комплект особистої гігієни, що не замінює повноцінне миття в мобільних душових установках, однак призначений для тимчасового використання у польових умовах тривалістю понад дві доби. Передбачено два види комплектів: з двома або трьома серветками вологого та сухого типів у кожній. Проте станом на жовтень 2024 року закупівлі таких комплектів ще жодного разу не були ініційовані.

Наразі військовослужбовці за контрактом та призвані на військову службу за мобілізацією забезпечуються милом за Нормою № 57 у кількості 300 г на місяць на одну особу. У 2024 році укладено контракт на постачання 300 тис. брусків мила (100 г), що покриває річну потребу лише близько 8,3 тис. осіб.

Окрім цього, StateWatch проаналізували нормативні вимоги та закупівлі рушників. Норма №9 Наказу Міноборони № 232 передбачає видачу кожному військовослужбовцю комплекту з чотирьох бавовняних вафельних рушників. Натомість у 2024 році замість вафельних ДОТ закретував 850 тис. махрових рушників розміром 50*90 см. Цікаво, що хоча махрові рушники не фігурують у стандартних нормах забезпечення, технічна специфікація дозволяє їхнє використання у польових умовах та місцях постійної дислокації. Це створює певну неоднозначність у питанні відповідності закупівель нормативним вимогам. Утім про терміни експлуатації та норму на одну особу у документі не йдеться. За 2023 рік інформація стосовно кількості закуплених рушників відсутня.

У польових умовах військовослужбовці можуть використовувати **душові установки** з котлом швидкісного нагріву води, які забезпечують належний рівень гігієни за відсутності інфраструктури. Ці установки призначені для тактичних підрозділів рівня роти. У березні 2024 року Міноборони затвердило нову ТС, а вже у першому півріччі ДОТ уклав договори на постачання 500 душових установок з терміном виконання до кінця листопада 2024 року. З відкритих джерел відомо, що в попередні роки придбано лише 9 таких установок, дані про інші можливі закупівлі залишаються закритими.

Аналіз ситуації вказує на необхідність комплексного перегляду системи забезпечення засобами особистої гігієни в армії. Особливу увагу слід приділити потребам військовослужбовиць.

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВОГО КОМПЛЕКТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЯМИ

Аналітичний центр StateWatch провів якісне дослідження особливостей забезпечення військовослужбовиць ЗСУ формою та екіпуванням. Методологія включала проведення шести глибинних інтерв'ю та анкетування.

В опитуванні взяли участь 64 військовослужбовиць, які представляють різні роди військ та обіймають різноманітні посади. Більшість респонденток (60,9%) проходять службу в Сухопутних військах, значна частка (18,8%) – у Силах територіальної оборони. Також у вибірці представлені військовослужбовиць з Десантно-штурмових військ, Сил безпілотних систем, Військово-морських сил, Повітряних сил, Сил спеціальних операцій та Генерального штабу ЗСУ.

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВОГО КОМПЛЕКТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЯМИ

Абсолютна більшість опитаних (90,6%) має досвід участі у бойових діях після лютого 2022 року, причому значна частина з них перебуває в зоні бойових дій понад два роки. Вибірка майже порівну розділена між контрактницями (48,4%) та добровільно мобілізованими (51,6%).

Респондентки обіймають широкий спектр посад – від бойових (розвідниці, саперки, операторки БПЛА) до медичних (бойові медицині, санінструкторки, лікарки) та штабних (офіцерки планування, діловодки). Різноманітність посад та підрозділів дозволила зрозуміти проблеми, з якими стикаються військовослужбовиці у різних умовах проходження служби.

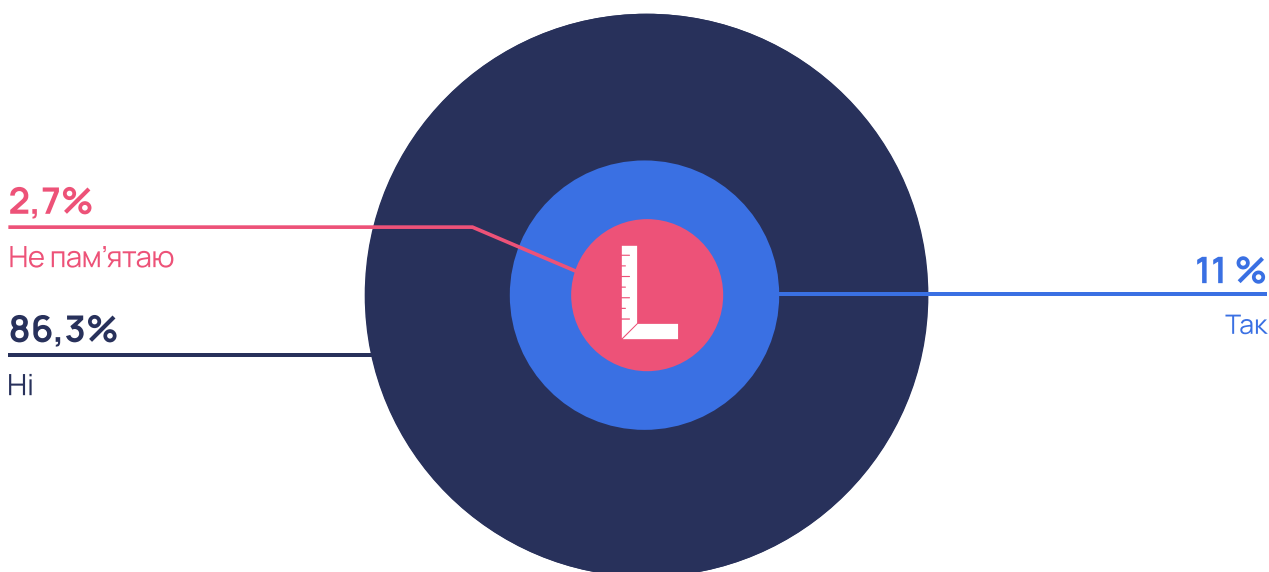
Хоча вибірка формувалася за принципом доступності та не є статистично репрезентативною, застосування якісного підходу з використанням напівструктурованих глибинних інтерв'ю та анкет із відкритими запитаннями дозволило досягти насичення даних. На основі аналізу було виявлено низку системних проблем у сфері забезпечення військовослужбовиць необхідною формою та спорядженням.

ЗБІР ДАНИХ, ПЛАНУВАННЯ ТА ЛОГІСТИКА НА ПРАКТИЦІ

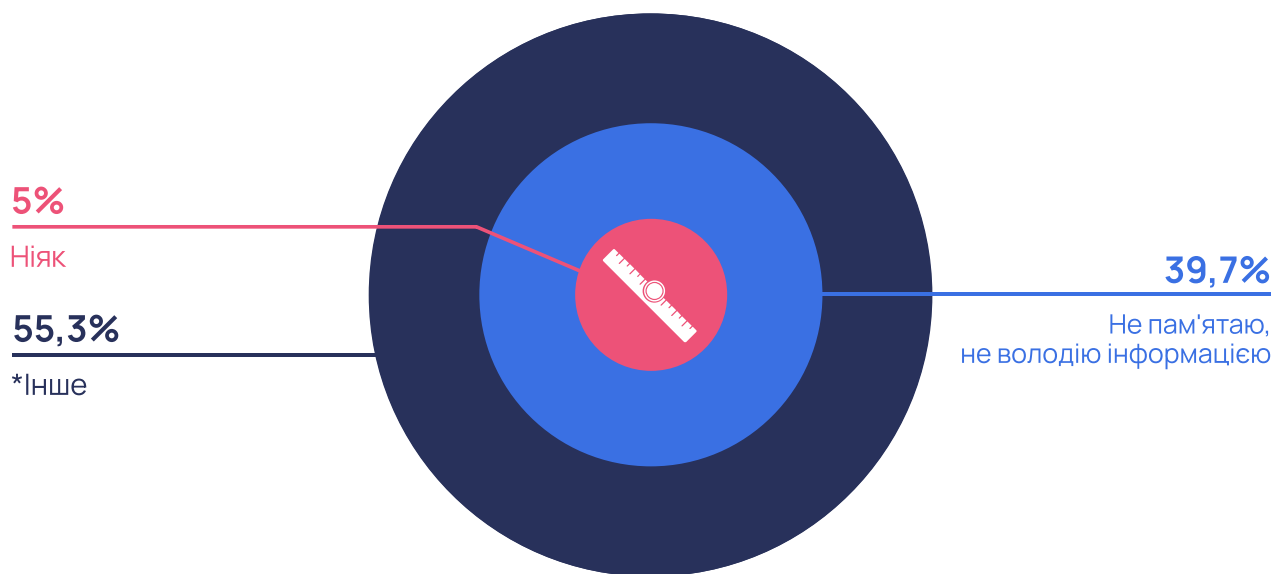
Належне формування потреби в речовому забезпеченні, яка враховує індивідуальні параметри військовослужбовців, передбачає певний алгоритм дій. Командири військових частин передають дані про потреби до Об'єднаного центру забезпечення (ОЦЗ) Командування Сил логістики. За збір інформації щодо розмірів та інвентаризації особистих потреб відповідальний начальник речового забезпечення (відомий як «начвещ»). До його завдань також належить отримання необхідних предметів екіпірування зі складу ОЦЗ та забезпечення своєчасної видачі особовому складу.

Однак дослідження виявило суттєві розбіжності між встановленою процедурою та реальною практикою. Переважна більшість опитаних військовослужбовиць (86%) повідомили, що перед видачею екіпірування їм не проводили заміри тіла, голови та стопи. Значна частина респонденток (40%) не володіє інформацією або не пам'ятає процедуру збору даних про розміри у своїй військовій частині. 5% зазначили повну відсутність запитів щодо розмірів, а решта передає цю інформацію через різні канали комунікації – безпосередньо співробітникам або командирів частини.

Чи проводили вам заміри тіла, шолови та стопи перед видачею екіпірування?

Як командуванню частини передаються ваші розміри?

Інше:

- старшиною
- відомості збирає сержант
- ніяк, що є, те і видають
- рапортом, смс
- запитує командир
- збираємо список

Серед перешкод до належного речового забезпечення респондентки вказували на обмежену доступність потрібних розмірів на складах, а також на недостатню вмотивованість «начвеща» забезпечити жінок предметами бойового комплекту відповідного розміру.

«Вони дійсно почали збирати розміри, щоб ми міряли і скидали. Але ж вони збирають кожен рік, і кожен рік у нас все одне і те саме. Вони збирають, збирають, а потім до нас нічого не доходить», – зазначила бойова медикіня з ТрО.

Також було виявлено порушення логічної послідовності у процесі збору інформації про розміри. За свідченням однієї з респонденток, запити щодо розмірів часто надходять вже після того, як речі потрапляють на склади.

«Як це відбувається. Дзвонить з підрозділу той, хто відповідає за речове забезпечення. "Скинь свої розміри голови, на форму, обуві і все остальне". Ну, і десь там в якомусь месенджері, в сигналі, к примеру, скидаємо. Але не перед поставками, а после поставки».

Аналіз зібраних даних вказує на істотні недоліки в системі логістичного забезпечення військовослужбовиць. StateWatch припускає наявність розриву в комунікаційному ланцюзі між підрозділами, військовими частинами, ОЦЗ та КСЛ. Паперова система обліку даних створює додаткові можливості для помилок при обробці інформації про розміри.

Дослідження показало, що попри надання військовослужбовицями точної інформації про свої розміри, вони часто не отримують відповідних речей. Показовим є факт, що більшість опитаних не отримали належного розміру навіть тих предметів (жіночої польової форми та білизни), які були закуплені в повному обсязі. Це свідчить про те, що проблема виходить за межі простої відсутності малих розмірів у закупівлях.

ЗБІР ДАНИХ, ПЛАНУВАННЯ ТА ЛОГІСТИКА НА ПРАКТИЦІ

Додатковим свідченням неефективності системи є практика примірювання речей безпосередньо на складі перед отриманням, без попереднього збору даних про розміри. Аналітики StateWatch припускають можливість затримання форми на різних етапах логістичного ланцюга: або на складах ОЦЗ, де начальники речової служби можуть не забирати жіночі речі, або у військових частинах, де вони не видаються жіночому особовому складу.

Як наслідок, переважна більшість респонденток (86%) вважає, що Командування Сил логістики не враховує потреби військовослужбовиць належним чином. Лише декілька опитаних відзначили певні позитивні зрушення. Ці респондентки зазначили, що «зараз вже намагається, але ще на початку шляху» та що «покращення відчутні». Одна з респонденток згадала появу жіночої військової форми у 2024 році, але відзначила проблему з її доступністю – «її дуже швидко розбирають, й на всіх дівчат не вистачає». Показовим є коментар однієї з військовослужбовиць про те, що «...загальна система армії і сексизм зокрема створюють бар'єри в головах керівництва», що вказує на системність проблеми та її укоріненість в організаційній культурі.

StateWatch рекомендує впровадити електронну систему обліку, провести аудит запасів для оптимізації розподілу речей та переглянути підхід до планування закупівель з урахуванням реального попиту на менші розміри.

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Респондентки вказували на суттєві проблеми з адаптацією речового забезпечення до їхніх потреб, оскільки більшість елементів амуніції розроблено без урахування жіночої анатомії. Значна частина опитаних вказує, що «все» або «майже все» спорядження розраховане на чоловіків.

Серед конкретних предметів найчастіше згадується спідня білизна (особливо чоловічі труси), що викликає обурення серед респонденток як приклад повного ігнорування жіночих потреб. Військовослужбовиці відзначають проблеми з:

- формою, яка пошита за чоловічими лекалами і не враховує жіночі пропорції;
- бронежилетами, які тиснуть на груди;
- термобілизною;
- шоломами й тактичними рукавицями.

Окремо підкреслюється проблема з розмірним рядом шкарпеток, які часто занадто великі для жіночої ноги.

Показово, що деякі респондентки зазначають, що проблема стосується не лише жінок – чоловіки-військовослужбовці меншої комплекції також постають перед подібними труднощами, що вказує на загальну проблему відсутності індивідуального підходу до забезпечення військовослужбовців.

Неврахування потреб військовослужбовиць – проблема, що має комплексний характер і зачіпає різні сфери – від фінансової спроможності до психологічного стану й бойової готовності.

Найчастіше згадується фінансовий тягар – військовослужбовиці змушені витратити власні кошти на придбання відповідного спорядження та форми, або на їх підгонку в ательє. Як зазначає одна з респонденток: «...замість того, аби відкладати якісь кошти на майбутнє, я маю часто купувати тут усе, аби нормально служити».

Другий важливий аспект – це фізичний дискомфорт та обмеження мобільності, що безпосередньо впливає на виконання службових обов'язків. Респондентки відзначають, що з невідповідним спорядженням «важче виконувати елементарні рухи», «важко швидко реагувати, коли ти скована», що може впливати на бойову готовність.

Третій аспект – психологічний вплив. Деякі респондентки зазначають, що відчувають себе «непотребом в цій системі», що ситуація «демотивує».

«У першу чергу це про гідність. Ти приходиш добровольцем служити народу України, а зустрічаєшся із бюрократичною, шовіністичною, патріархальною, корумпованою, мізогінною системою».

РІВЕНЬ ОТРИМАННЯ, ВІДПОВІДНІСТЬ РОЗМІРІВ ТА ЯКІСТЬ БСК

Попри розпочаті у 2023 році централізовані закупівлі жіночої літньої польової форми та спідньої білизни (топ і труси), анкетування виявило суттєві розбіжності між рівнем фактичного забезпечення та проведеними закупівлями. Ці предмети є елементами БСК, що розроблені спеціально для жінок.

Попри те, що літню форму (сукупно як жіночу, так і універсальну, яку закуповували протягом 2022 року) отримали 90,6% респонденток, майже дві третини з них стикаються з проблемою невідповідності розміру. Це особливо критично, враховуючи, що літня форма є базовим елементом екіпірування, необхідним для щоденної служби.

У разі гірша ситуація склалася щодо спідньої білизни. Майже половина опитаних (42,2%) взагалі не отримала жіночої білизни від держави. А серед тих, кому спідне було видано, лише 10,8% мали її відповідного розміру.

Такі показники є особливо проблематичними, враховуючи, що літня форма та білизна є базовими потребами для комфортного несення служби. Ситуація, коли більшість військовослужбовиць, які отримали речі, не можуть ними користуватися через невідповідність розміру, вказує на серйозні недоліки як у системі планування закупівель, так і в системі розподілу забезпечення.

РІВЕНЬ ОТРИМАННЯ, ВІДПОВІДНІСТЬ РОЗМІРІВ ТА ЯКІСТЬ БСК

«Форма звісно була чоловіча, не було розмірів, мені доводилось її зшивати або купувати самотійно. Я, наприклад, ні разу не чула, щоб в нас бригаді була жіноча форма... Зручність при виконанні бойових завдань мала би бути на першому місці, але нічого подібного в нашій формі немає», – розповіла респондентка, яка наразі служить у Сухопутних військах.

Інша військова проілюструвала ситуацію зі спідньою білизною в її механізованій бригаді так:

«Жодного разу жіночої білизни я не отримувала. Одного разу мені притащили 54 розміру сімейки, ми сміялися всією ротою...».

За даними Міноборони, наданими у відповідь на запит народної депутатки України та керівниці ініціативи Arm Women Now Ірини Никорак, станом на 18 жовтня 2024 року рівень отримання військовослужбовицями літньої польової форми становить 82%. Це значення суттєво відрізняється від результатів проведеного анкетування. Водночас показники забезпечення жіночою спідньою білизною (11,5% топів і 11% трусів) корелюють із відповідями респонденток та підтверджують критично низький рівень забезпечення цим видом речового майна.

ОТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЯМИ МАЙНА СТАНОМ НА 18.10.2024

	Отримувач	Костюми літні польові	Топи жіночі	Труси жіночі
1	Командування Сухопутних військ ЗСУ	18 741	2 600	2 200
2	Командування Повітряних Сил ЗСУ	9 149	1 400	1 400
3	Командування Сил територіальної оборони ЗСУ	5 932	2 800	2 380
4	Командування Медичних Сил ЗСУ	5 279	565	1 163
5	Командування Військово-Морських Сил ЗСУ	4 532	1 100	1 100
6	Командування Десантно-штурмових військ Сил ЗСУ	1 469	700	500
7	Командування Сил підтримки ЗСУ	1 268	440	440
8	Військова служба правопорядку ЗСУ	1 101	350	350
9	Командування Військ зв'язку та кібербезпеки ЗСУ	1 012	250	200
10	Сили спеціальних операцій ЗСУ	1 001	400	400
11	Інші	3 776	879	583
12	Разом	53 260	11 484	10 716
13	Закуплено ДОТ	65 000	100 000	100 000
14	Частка отриманого від закупленого	82%	11,5%	11%

РІВЕНЬ ОТРИМАННЯ, ВІДПОВІДНІСТЬ РОЗМІРІВ ТА ЯКІСТЬ БСК

Особливо гостро стоїть питання в забезпеченні зимової польової форми, універсальної для всього особового складу, яка по розмірах здебільшого не підійшла опитаним жінкам (81,8% з тих, хто отримали форму). Як розповіли респондентки, військовослужбовиці або змушені купувати форму власним коштом, або перешивати видану чи звертатися до волонтерських організацій. Опитані також додали, що ситуація з забезпеченням жінок у 2023 році покращилася, тоді як на початку повномасштабного вторгнення деяким військовослужбовицям доводилося отримувати форму на кілька розмірів більше.

«Вони (ред. у 2022 році) давали, значить, усім зимні куртки й штани. А я шуткувала, що мені не куртку дали, а пальто. Тобто вона настільки велика була, от по коліна просто, це якщо залазити... В ну щось таке масивніше, в якусь броню залазити, то це треба було задирати оцей от верхній одяг. У наступному році розміри зимової форми були вже підходящими».

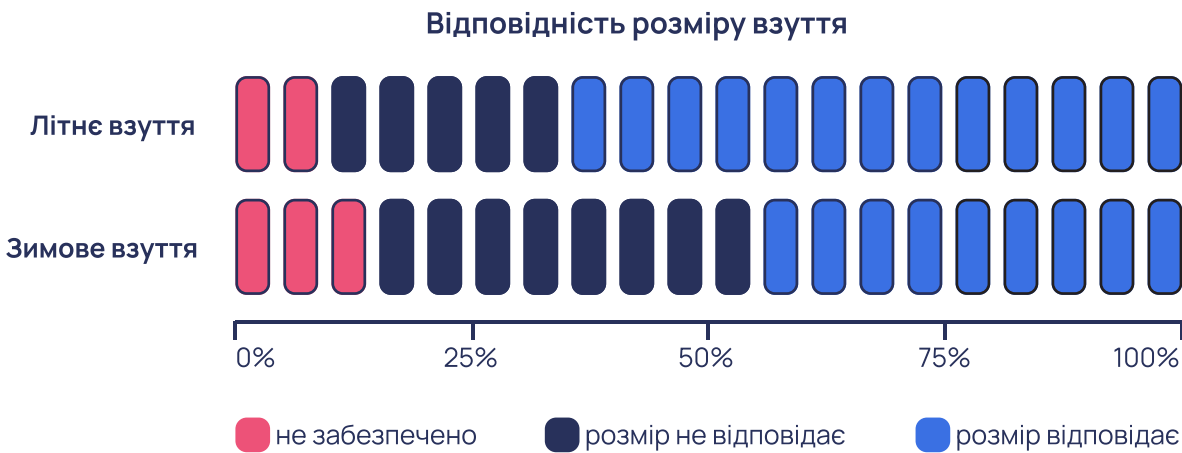
При цьому Інструкцією Міноборони дозволяється пошив за ордерами або видача тканини військовослужбовицям, а також офіцерам, прапорщикам, мічманам і військовослужбовцям військової служби за контрактом для пошиття форми у разі відсутності відповідного розміру у військових та цивільних ательє, послуги якого компенсуються військовою частиною. Проте на практиці жінки частіше вдаються до перешивання власним коштом. Деякі військові купують форму самостійно.

«У мене типова жіноча фігура, в бедрах прохожу, а в талії широко. Штани дуже заширокі, задовгі, і реально в талії вони бовтаються, була можливість – я вишила...»

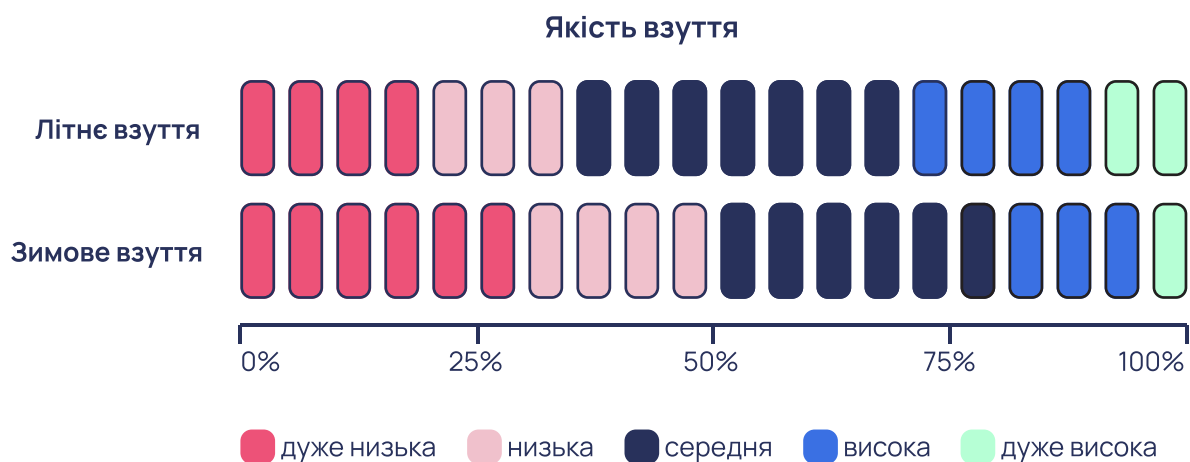
ВЗУТТЯ

Опитані StateWatch жінки також часто постають перед труднощами і в отриманні взуття належного розміру.

Результати анкетування показують, що літні берці по розміру не отримали 23,4% респонденток, а 10,9% взагалі не були забезпечені цим видом взуття. Щодо зимових берців ці показники ще нижчі – 40,6% і 12,5% відповідно.

ВЗУТТЯ

Чимало військовослужбовиць змушені шукати можливості для обміну форми на менші розміри з колегами або звертатися за допомогою до волонтерів. Це пов'язано з тим, що стандартні розміри військового взуття зазвичай орієнтовані на чоловіків, а менші розміри, які підходять жінкам, часто недоступні в необхідній кількості.

Також частина респонденток вказала на проблему з літніми черевиками, виготовлені групою компаній «Талан». За словами опитаних, це взуття погано вентильовується, що робить його непридатним для тривалої служби у спеку. Натомість решта жінок позитивно відгукнулася про літнє взуття цього виробника.

«Взуття мого 37 розміру тоді не було (ред. у 2022 році), все довелося купувати самостійно. Кажали, можеш взяти 40 розмір, потім поміняти... Зимові 39 розміру, я їх обміняла на 37, вдалось знайти обміняти через знайомих».

«Спершу точно не було берців мого розміру. У 2023 році я тільки в кінці року я отримала літні талани разом із жіночою формою. І уже сама собі з допомогою, не купила, а з допомогою громадської організації «Ветеранка» мені вислали жіночі кросівки. В літніх «таланах» жарко, в них просто неможливо ходити. В 30-35 градусів ногам – капець», – розповіла бійчиня зі стрілецького дивізіону механізованої бригади.

БРОНЕЖИЛЕТ

Дослідження продемонструвало критичні проблеми з бронежилетами для жінок в ЗСУ, пов'язані з розміром, незручною посадкою та надмірною вагою спорядження.

70,3% опитаних зазначили, що бронежилет не відповідав їхньому розміру, а 6,3% взагалі не були забезпечені бронею. При цьому 56,2% оцінили якість виданого бронежилету як «низьку» та «дуже низьку».

Основними викликами є надмірна вага бронезилетів та їхня невідповідність анатомічним особливостям жіночого тіла. Респондентки відзначають, що стандартні армійські бронезилети завеликі, незручно розташовуються на грудній клітині, ускладнюють рух та дихання.

«Останній бронезилет, що я отримувала, був Корсар-3, вага 11 кг зі сталевими пластинами (на мої 50 кг ваги це досить важко). Вони не мають вигинів анатомічних, тому тут не важливо хлопчику чи дівчинці, вони незручні апіорі. Розмір в нього один, коли видавали, не було в нього розмірів. Я сама собі купувала інший. Я зараз стала в чергу до волонтерської організації Arm Women Now».

«Він важив десь кілограмів 10-12. Для мене це суттєво, звісно, було. Під ним неможливо було. Це якщо без фізпідготовки лягти з ним, ти потім не встанеш, а віджиматися то і подавно. П'ять разів максимум, потім вас за ноги можна виносити тільки так».

Суттєвою проблемою є також якість бронезилетів – відзначається те, що вони швидко пошкоджуються, відсутня система швидкого скидання, а фурнітура неякісна. Через ці проблеми значна частина військовослужбовиць змушена купувати власні плітоноски й полегшені плити або отримувати їх від волонтерських організацій. Особливо гостро проблема постає для медиків і розвідниць, яким потрібна підвищена мобільність при виконанні завдань.

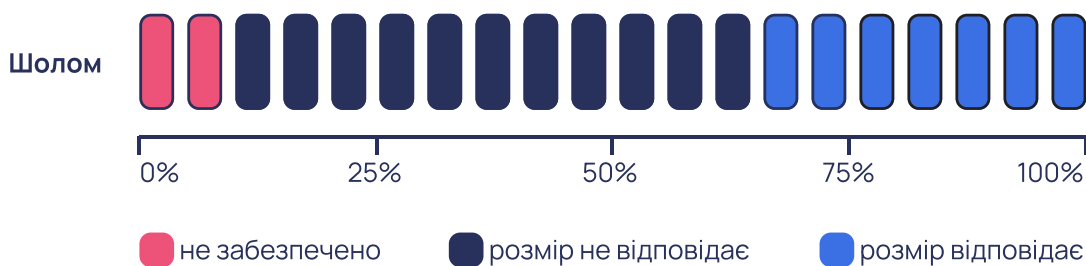
Деякі респондентки взагалі не отримували бронезилети у забезпечення, а ті, що видаються тимчасово на полігонах для навчань, описуються як зношені та непридатні. Не завжди можна отримати бронезилет при переведенні в інші військові частини або підрозділи.

«Раніше незручний був сам по собі бронезилет, я витатила пластини й вставила в плітоноску. А в новому місці (ред. від травня 2024 року) я бронезилет не отримала, вони вроді би є, але то залежить від людей, які займаються речовим забезпеченням. Сказали почекаати поки прийде щось краще. В мене безпосередньої потреби немає, бо я не перебуваю на нулі...».

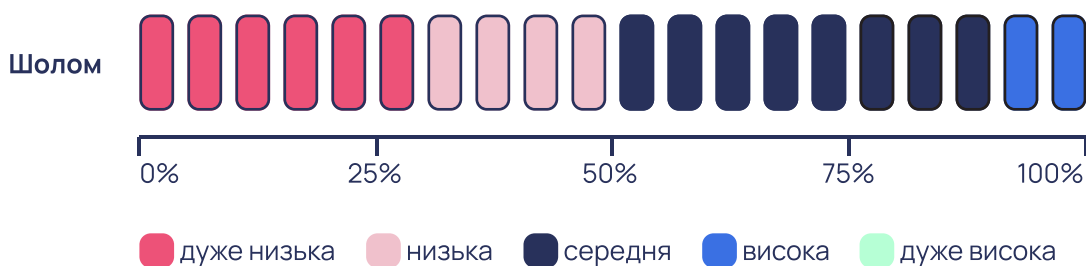
«Коли мені видавали зброю, я кажу, а бронезилет, а каска, мені сказали, тобі це не потрібно. На сьогоднішній день склалася ситуація, що мене планували переводити в батарею, яка знаходиться там в п'яти кілометрах від лінії фронту і веде бойові дії. Я кажу, хорошо, а в мене немає ні бронезилета, ні каски. Мені знайшли бронезилет і каску, бронезилет мужський в крові. Мірять, я його не міряла. Мене пугає один від».

Дослідження виявило значні недоліки у забезпеченні військовослужбовців засобами індивідуального захисту голови. За результатами опитування 67,8% респонденток, які отримали шоломи, зазначили про невідповідність розміру. Ця проблема суттєво впливає на ефективність захисту та може призвести до підвищення ризику травматизму під час бойових дій. А половина військовослужбовців оцінили якість виданих шоломів як «низьку» та «дуже низьку».

Відповідність розміру шолома

Якість шолома

Жінки зіштовхуються з комплексом проблем ергономічного та функціонального характеру під час використання шоломів. Найпоширенішою скаргою є невідповідність розміру – значна частина опитаних зазначає, що виданий шолом занадто великий, що робить його схожим на «каструлю» або «котелок» та створює проблеми при використанні. Друга категорія проблем пов'язана з якістю виробу: респондентки відзначають проблеми з кріпленнями, підвісною системою, швидке пошкодження покриття та сумніви щодо надійності захисту.

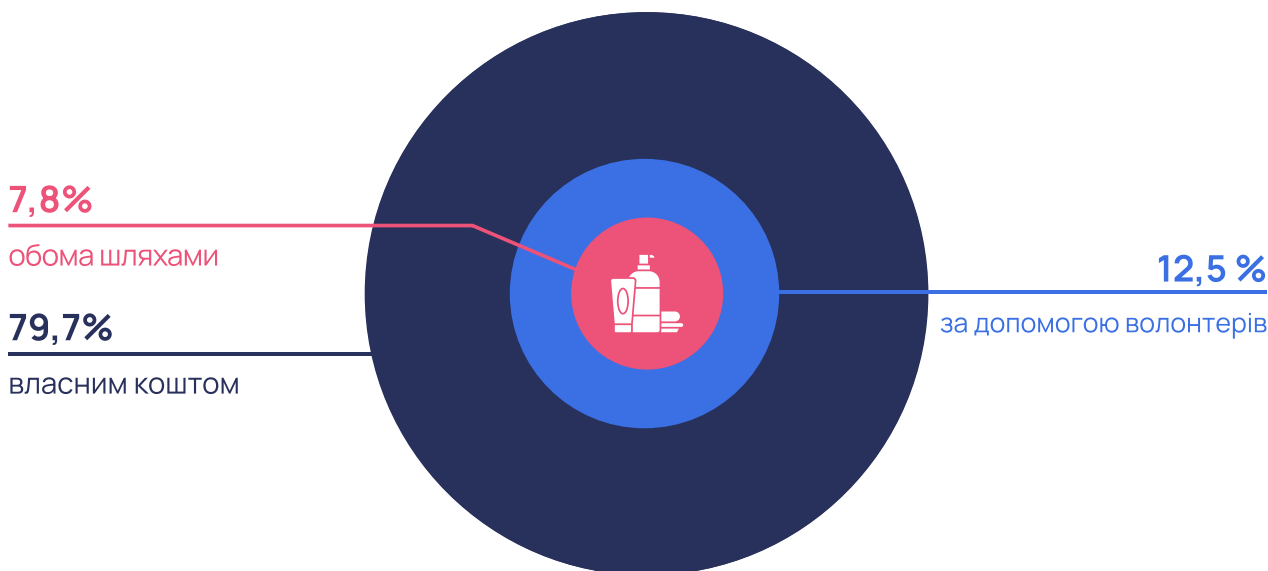
Через незадовільну якість та невідповідність розмірів, багато військовослужбовців змушені купувати шоломи самостійно або отримувати їх від волонтерських організацій. Частина опитаних взагалі не отримувала шоломи у забезпечення. Наслідки невідповідності розміру особливо гостро відчувають жінки невисокого зросту та ті, хто виконує специфічні бойові завдання, що вимагають використання додаткового спорядження (наприклад, активних навушників для розвідниць).

Переважає більшість респонденток зазначила, що предмети БСК, розраховані на чоловіків, негативно впливають як на практичне виконання бойових завдань – «заважкий бронік заважає швидко пересуватись, тисне на груди і страждає спина» – так і на моральний дух – «проблема в тому, що ЗСУ не враховує сам факт наявності жінок в армії, про гендерну рівність і виконання обов'язків говоримо давно, але при цьому у війську для жінок ні форми, ні трусів. Це принизливо видавати чоловічі труси і термобілизну з чоловічими штанами».

ПРЕДМЕТИ ГІГІЄНИ

Анкетування також виявило проблемну ситуацію із забезпеченням військовослужбовиць предметами гігієни. За даними опитування, 75,8% респонденток зазначили, що Міноборони не забезпечило їх необхідними предметами гігієни. При цьому майже 80% респонденток змушені купувати їх власним коштом, а 13% – користуються допомогою волонтерів.

Як жінки закупають предмети гігієни?

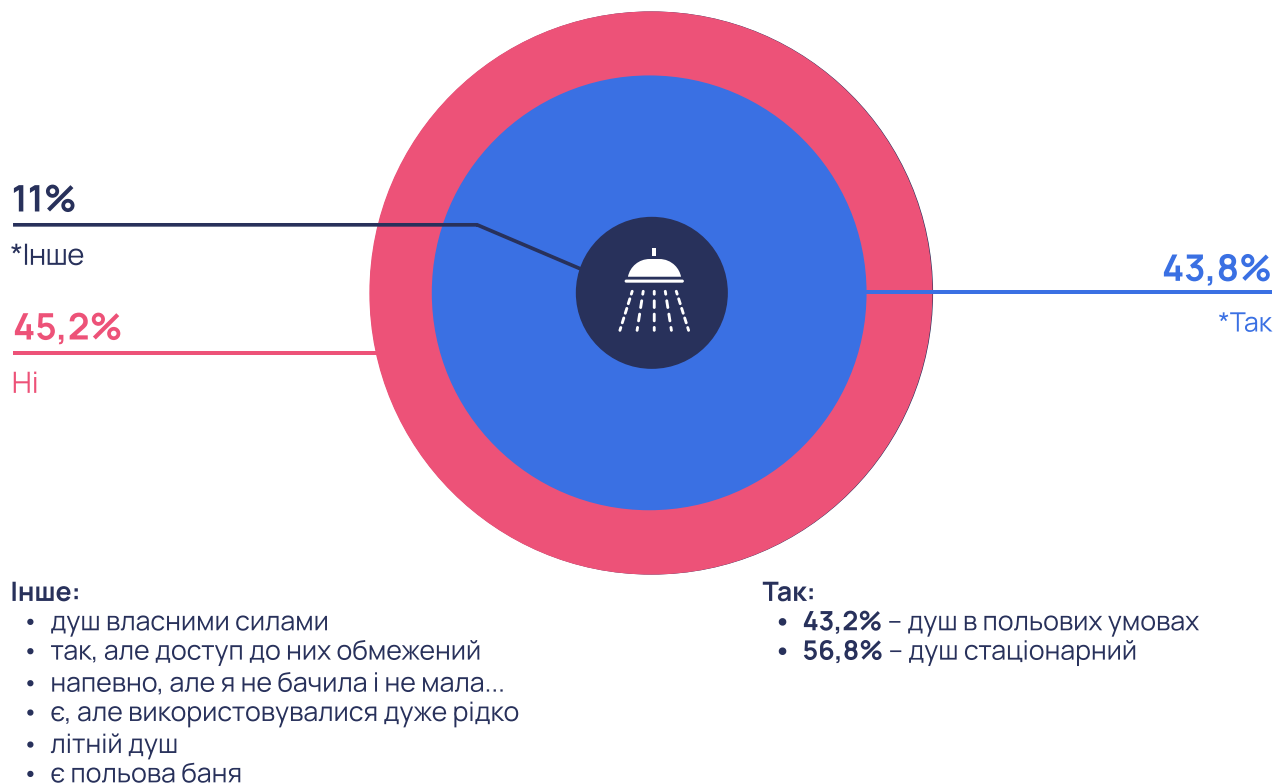
При цьому попри проведені закупівлі у 2024 році, тільки 13% отримали від Міноборони рушники і близько 36% – мило.

Близько половини респонденток підтвердили наявність душових установок у їхніх частинах, проте навіть за їх наявності часто відзначаються проблеми з використанням через обмежений доступ або рідку можливість користування. Водночас значна частина опитаних (близько 40%) вказала на повну відсутність душових установок, що свідчить про серйозну проблему з базовим побутовим забезпеченням у багатьох військових частинах.

Деякі респондентки зазначають про ситуативний доступ до душових установок – лише при перебуванні в тилу, що вказує на особливо складну ситуацію з гігієнічними умовами на передових позиціях. Військовослужбовиці часто змушені власноруч розв'язувати питання доступу до базових гігієнічних умов через самостійне облаштування душових.

Деякі респондентки, навіть за формальної наявності душових установок, вказують на неможливість їх використання або незнання про їх існування. Це може свідчити про проблеми з комунікацією та організацією доступу до наявної інфраструктури. Загалом аналіз демонструє системну проблему із забезпеченням базових гігієнічних умов для жінок у війську, що потребує комплексного вирішення на рівні матеріально-технічного забезпечення військових частин.

Чи забезпечена ваша частина душовими установками?

Дослідження виявило системні проблеми у забезпеченні військовослужбовиць базовим речовим майном. Це суттєво впливає на якість виконання службових обов'язків та психологічний стан жінок у війську. Основні недоліки пов'язані не лише з відсутністю належного забезпечення, але й із системними проблемами у плануванні, логістиці й розподілі майна. Особливо критичною є ситуація із забезпеченням засобами індивідуального захисту – бронежилетами й шоломами, – які у більшості випадків не відповідають розмірам і анатомічним особливостям жінок.

Попри започатковані у 2023 році централізовані закупівлі жіночої літньої польової форми та спідньої білизни, через невідповідність розмірів існує суттєвий розрив між забезпеченням та реальною можливістю використання цих речей. Більшість опитаних військовослужбовиць змушені самостійно розв'язувати проблему з формою та спорядженням, витрачаючи власні кошти на придбання або підганяння речей. З огляду на те, що більшість предметів БЄК мають чоловічий крій, це призводить до дискомфорту при носінні через невідповідні довжину/ширину, а також об'єм рукавів, обхват талії та стегон.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Україна – одна з небагатьох у світі, що ввела в обіг військову форму, бронежилети та іншу броню, розроблену виключно для жінок, і почала імплементувати це на практиці. Багато країн робили кроки в бік поглиблення інклюзивності, адаптації військової уніформи під жінок або розроблення броні для військовослужбовиць, та жодна не просунулась у цьому питанні так, як Україна. Серед інших лідерів – Франція, Британія та США, проте лише в окремих сферах.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Навіть у найбільш прогресивних країнах дискусії про зміну та власне розроблення військової форми під потреби жінок почалися відносно нещодавно. Окрім того, майже всі вони досі спрямовані в першу чергу на зміни у повсякденній формі (на протипагу бойовій, або польовій, як вона називається в Україні). Ці реформи мають на меті зміни у стандартах, що залишилися ще з часів Другої світової війни, коли у більшості армій світу обов'язковими елементами жіночих уніформ були спідниці, нейлонові колготки, взуття на підборах тощо. Такі елементи мали підкреслювати те, що це саме жінка, нехтуючи зручністю та доцільністю заради краси та враження. Це нагадує перші німецькі уніформи, що обмежували в рухах та були вкрай незручними, бо мали в першу чергу візуально вразити противника та створити відчуття організованості й дисципліни. Так, лише у 2019 році Канада дозволила своїм військовослужбовцям позбутися взуття на підборах, нейлонових колготок і спідниць, а США переосмислили форму часів Другої Світової, додавши для жінок опцію заміни спідниці на штани, а блузи на футболку. Міністерство оборони Австралії (англ. Australia's Department of Defence) у 2020 році організувало велику доповідь для уряду про відмінності жіночої та чоловічої анатомії, проблеми у жінок з чинною формою, та презентували велике дослідження про те, як має виглядати жіноча форма. Згодом, у 2022 році, сили оборони Австралії оголосили про нові елементи форми та спорядження спеціально для жінок: взуття зі зміненою формою, менші спальні мішки, жіноча білизна та нові змінні кріплення для шоломів, що мали б підходити під різні зачіски. Жіноча форма, шоломи менших розмірів, засоби гігієни та броня для жінок досі в розробці. Деякі країни, як-от Франція чи Німеччина, ввели форму-унісекс, насправді просто додавши менші розміри вже чинної форми, та навіть ці зміни стосувались лише окремих родів військ.

Єдиними країнами, у яких є жіночі варіанти польової форми, є США та Ізраїль. Проте жіноча форма в обох країнах має свої недоліки. Армія США не закуповує форму централізовано, а надає рекрутам кошти на її придбання, зобов'язуючи дотримуватись певних стандартів (кольору, форми певних елементів, розміщенню кишень/нашивок тощо). Жінки також отримують додаткові виплати на купівлю спеціальної білизни та інші потреби. Таким чином, кожен може знайти у приватному магазині форму під свої індивідуальні розміри та параметри, або ж взагалі пошити її на замовлення. Стандарти форми у цьому питанні дуже гнучкі, вони включають різні спеціфікації форм менших розмірів, різні форми плечей, талії, стегон, а також спеціальні елементи форми для

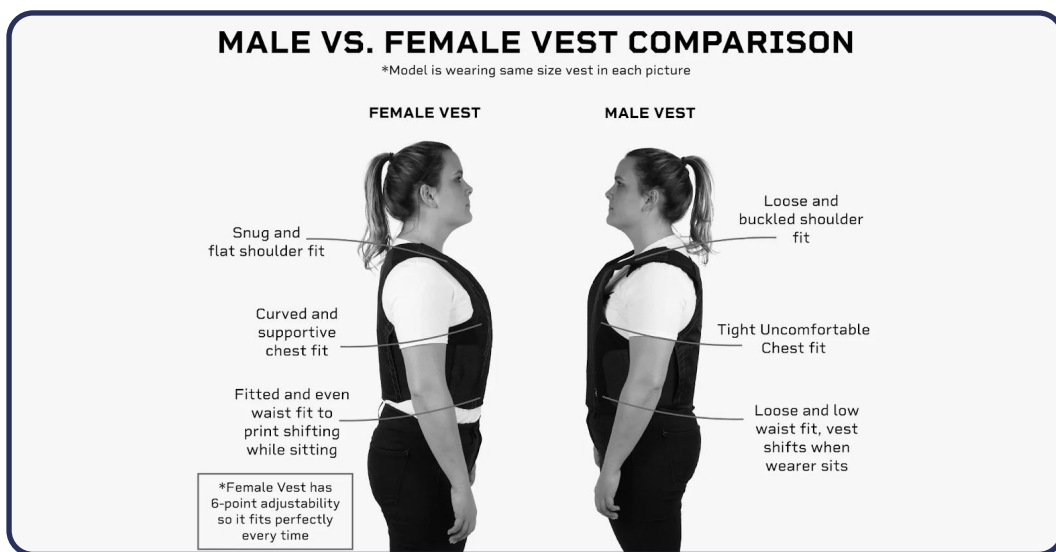
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

вагітних військовослужбовиць. При цьому на закупівлю деяких із цих елементів жінкам окремо виділяють додаткові кошти.

Ізраїль також позиціонує свою форму як унісекс, але при цьому форма має декілька стяжок та ременів (у поясі, плечах, грудях тощо), що дозволяють підігнати її під індивідуальні пропорції. Жінкам також надають два види штанів на вибір: із високою та низькою посадками та різним розміщенням кишень. Ізраїльські уніформи досі постачаються в межах стандартизованих розмірів, а ремені лише стягують тканину, часто створюючи додаткове тертя у відповідних зонах.

З огляду на характер змін у підходах до забезпечення військовослужбовиць бойовою формою, розробленням жіночої військової форми активно займалися лише країни, що постійно ведуть активні бойові дії, тоді як інші робили фокус на змінах у повсякденних формах. Це пояснює також раптове лідерство України у цій сфері, адже наразі тут до бойових дій залучена найбільша після США кількість військовослужбовиць у світі.

Ситуація з бронежилетами має свої особливості. У той час як багато прогресивних країн, зокрема Ізраїль, рідко допускають жінок до бойових операцій, в усіх цих країнах жінкам дозволено працювати в поліції. Це означає, що потреби жінок у бронезахисті визнані та враховані. Проблеми, з якими стикаються жінки при використанні стандартних бронежилетів, у цих країнах є більш очевидними, тому відповідні заходи з адаптації захисного спорядження впроваджені активніше.

Ілюстрація відмінностей звичайного бронежилета та розробленого з урахуванням жіночої анатомії

Жінки-поліцейські у Франції та Канаді вже багато років користуються спеціально розробленими бронежилетами. Ці моделі враховують анатомічні особливості жіночого тіла: деякі мають вигнуті передні пластини, інші використовують кілька пластин, з'єднаних у районі грудей, а майже всі мають ширшу нижню частину для більшого комфорту. У 2023 році Велика Британія представила бронежилети третього покоління, зокрема окрему модель для жінок. Вона виготовлена з полегшених матеріалів і має форму, яка забезпечує максимальну зручність і свободу рухів. Нову модель тестували в умовах, що імітують робочі ситуації: біг, стрибки через перепони, робота в різних положеннях, водіння автомобілів і надання медичної допомоги. Це дозволяє жінкам отримати максимальний захист і комфорт під час виконання службових обов'язків. У деяких країнах, як-от в Австрії, такі бронежилети не є обов'язковими на загальнодержавному рівні, але надаються регіональними управліннями у певних областях.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Лідером у розробці бронежилетів для жінок є США, де Національний інститут юстиції (NIJ) спільно з Міністерством юстиції ще з 1978 року проводить тестування та публікує стандарти індивідуальної броні, відомі як NIJ CTP, а також рекомендації з використання нею (NIJ Selection and Application Guide). Ці стандарти широко застосовуються як у США, так і в інших країнах: Канаді, Австралії тощо). Остання версія, NIJ Standard-0101.06, надає детальні рекомендації для двох видів броні: пласкої (рекомендованої для чоловіків) і вигнутої (рекомендованої для жінок). Вигнуті бронежилети враховують анатомічні особливості жінок і використовуються в поліції та на цивільному ринку, виробниками таких як Safariland, PROTECH, Hardwire та інші.

У 2018 році армія США затвердила модульну версію бронежилета – Modular Scalable Vest (MSV). Її конструкція підходить для військовослужбовців різної комплекції як чоловіків, так і жінок. Однак попри успішне застосування в поліції, спеціально розроблені жіночі бронежилети поки що не знайшли широкого застосування в арміях світу. США залишається єдиною країною, де активно використовуються військові бронежилети з урахуванням потреб військовослужбовиць.

Попри значний прогрес у розробленні бронежилетів, адаптованих для жінок, їх впровадження в армії залишається обмеженим. США є єдиною країною, де бронежилети для жінок активно використовуються у військових підрозділах, що забезпечує кращий захист і комфорт для військовослужбовиць. Проте в арміях інших країн, зокрема Європи, такі моделі броні поки що поширені переважно в поліції, а не у військових структурах. Це вказує на необхідність глобального перегляду підходів до особистого захисту жінок у військовій сфері, враховуючи їхні анатомічні потреби для підвищення ефективності та безпеки.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження щодо забезпеченості жінок у ЗСУ виявили, що попри значні кроки вперед, досі існують суттєві недоліки в системі забезпечення військовослужбовиць уніформою та екіпіруванням. Позитивним аспектом є те, що Міноборони активно працює над розв'язанням виявлених проблем. Зокрема, в рамках реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, Міноборони запланувало розроблення спеціалізованої військової форми для жінок з урахуванням їхніх антропометричних особливостей. Це включає створення жіночих моделей зимової куртки та штанів, демісезонної та зимової білизни. Щобільше, на 2025 рік мають запланувати закупівлю модульних жіночих бронежилетів та інших елементів жіночої форми.

Однак попри ці плани, поточна ситуація залишається проблемною. Навіть з огляду на виконання планів закупівель жіночих елементів БСК Державним оператором тилу, військовослужбовиці досі постають перед труднощами в отриманні форми відповідного розміру та крою. Відсутність належної системи збору даних про реальні потреби жінок у ЗСУ ускладнює процес швидкого реагування на наявні проблеми. З огляду на зростання ролі жінок у ЗСУ, особливо в умовах повномасштабного вторгнення РФ, розв'язання цих питань набуває критичного значення. Хоча заплановані Міноборони заходи є кроком у правильному напрямку, вони критично потребують прискорення та розширення для задоволення нагальних потреб військовослужбовиць. Важливо також забезпечити систематичний моніторинг ефективності впроваджених змін та готовність до їх оперативного корегування. Необхідні подальші зусилля для створення дійсно рівноправної й ефективної системи забезпечення всіх військовослужбовців ЗСУ незалежно від їхньої статі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

До Міноборони:

1. Провести аудит щодо рівня забезпеченості жінок у ЗСУ елементами БЄК з урахуванням різних посад та роду військ шляхом проведення централізованого опитування (наприклад, з використанням системи Армія+);
2. Розробити й затвердити жіночі специфікації для таких елементів зимової уніформи: штанів і куртки вітровологозахисних, костюма утепленого спеціального (куртка та штани), маскувального костюма, а також зимової та демісезонної білизни;
3. Розширити розмірну сітку, додавши менші розміри таких елементів БЄК: зимові рукавички, бойова сорочка, фуфайка, а також більші розміри у ТС жіночої спідньої білизни (топ та труси);
4. Затвердити зразки-еталони бронежилета полегшеного для жінок, зимових та демісезонних курток і штанів та термобілизни;
5. На законодавчому рівні запровадити механізми компенсації витрат військовослужбовцям за придбані засоби гігієни, спіднє, білизну демісезонну та для зимової погоди за власний кошт та спростити механізм компенсації за придбане речове майно;
6. Конкретизувати положення наказу Міноборони №232, доповнивши його таким поняттям як «Літній польовий костюм (тип 2)» замість «Літній польовий костюм» (наразі зазначений наказ оперує тільки поняттям «Літній польовий костюм», що не охоплює жіночу модель);
7. Розробити інструкцію для персоналу, відповідального за видачу форми, щодо особливостей підбору розмірів для військовослужбовиць;

До Командування Сил Логістики:

1. Запровадити постійний моніторинг отримання військовослужбовцями закупленого майна шляхом проведення виїзних перевірок, проведення опитувань тощо;
2. Переглянути планування закупівель для своєчасного постачання речей по сезону;
3. Включити до Переліку товарів та обсягів на 2025 рік нові елементи жіночої зимової форми, бронежилету, нательної білизни, а також комплектів особистої гігієни, а також передбачити достатню кількість предметів БЄК, що закуповуються за універсальними ТС;
4. Передбачити заготовлення 10% запасу елементів БЄК для військовослужбовиць на час дії воєнного стану для підбору необхідних розмірів;
5. Ініціювати проведення обліку залишків продукції, поставлених на склади ОЦЗ, зокрема у розмірах, передбачених для жінок;
6. Провести інструктаж для персоналу, відповідального за видачу форми, щодо особливостей підбору розмірів для військовослужбовиць;
7. Розпочати систематичний збір даних про фактичні розміри форми, які обирають військовослужбовиці, для подальшого аналізу та вдосконалення системи забезпечення та запровадити оновлення даних в індивідуальному порядку;
8. Впровадити систему зворотного зв'язку для постійного моніторингу відповідності форми потребам військовослужбовиць.

Дослідження підготовлено аналітичним центром StateWatch у співпраці з громадською організацією «Смілива Україна», що реалізовує соціальну ініціативу Arm Women Now. Це дослідження проведено в рамках програми підтримки від Спеціального радника з питань оборони посольства Великої Британії в Україні, яку імплементує EDGE Foundation та StateWatch.

Додаток 1

Закупівлі елементів спеціального зимового костюма січень- жовтень 2024 р.													
Предм ет закупі влі	Загальна сума	Заг кільк ість	N 42	N 44	N 46	N 48	N 50	N 52	N 54	N 56	N 58	N 60-70	
Костю м зимов ий	211420800 грн	50 000 к-тів	0	52	5640	11850	13291	9283	4697	1975	1445	1767	
Куртка утпеле на спеціа льна	64575960	20 000	0	0	старт розмі р 31	931	2851	4340	4440	3305	2920	731	451
Штани утепле ні спеціа льні	68823960	20 000	0	0	31	931	2851	4340	4440	3305	2920	731	1182

Додаток 2

Оцінювання елементів Бойового єдиного комплекту за композитним індексом

Елемент БСК	Технічні специфікації	Обсяги закупівель	Отримання	Якість	Оцінка
	0.3	0.3	0.3	0.06	
	3 бали - Є спеціальна жіноча ТС 2 бали - Універсальна ТС з урахуванням жіночих особливостей 1 бал - Універсальна ТС без урахування жіночих особливостей 0 балів - Відсутня ТС	3 бали - >80% від потреби 2 бали - 50-80% від потреби 1 бал - 25-50% від потреби 0 балів - <25% від потреби	3 бали - понад 60% отримали відповідного розміру 2 бали - 40-60% отримали відповідного розміру 1 бал - 20-40% отримали відповідного розміру 0 балів - менше 20% отримали відповідного розміру АБО понад 40% не забезпечено взагалі	5 балів - Дуже висока 4 бали - Висока 3 бали - Середня 2 бали - Низька 1 бал - Дуже низька	
Літній польовий костюм	3	3	1	3.00	2.28
Зимова куртка та штани	1	3	0	2.00	1.32
Рукавички	2	3	1	2.00	1.92
Труси	3	3	0	1.00	1.86
Топ	3	3	0	1.00	1.86
Літні шкарпетки (трекінгові)	1	3	2	3.00	1.98
Зимові шкарпетки (трекінгові)	1	3	2	3.00	1.98
Літні черевики	2	3	3	3.00	2.58
Зимові черевики	2	3	2	2.50	2.25
Бронежилет	2	2	1	2.00	1.62
Шолом	2	2	1	2.50	1.65
Тактичні рукавички	2	3	1	2	1.92

Додаток 2

Оцінювання елементів Бойового єдиного комплексу за композитним індексом

Для оцінки рівня забезпечення військовослужбовців предметами Бойового єдиного комплексу розроблено композитний індекс з градацією результатів за трьома рівнями: задовільний рівень з недоліками (**зелений**), незадовільний рівень з системними проблемами (**жовтий**) та критичний рівень (**червоний**). Оцінювання відбувається за чотирма індикаторами, кожному з яких присвоєно ваговий коефіцієнт відповідно до надійності та об'єктивності даних. Сукупна оцінка формується шляхом додавання зважених балів за кожним індикатором, де максимальний бал становить 3,0.

Композитний індекс складається з двох об'єктивних та двох суб'єктивних індикаторів з різними ваговими коефіцієнтами. До об'єктивних індикаторів належать: наявність технічних специфікацій (0,3) й обсяги закупівель відповідно до потреби (0,3), що сукупно становить 60% ваги індексу. Суб'єктивні індикатори – фактичне отримання предметів забезпечення (0,3) та задоволеність їхньою якістю (0,1) – базуються на результатах опитування військовослужбовців і формують 40% загальної оцінки.

Кожен індикатор оцінюється за бальною шкалою від 0 до 3, крім показника задоволеності якістю, який має 5-бальну шкалу з подальшою нормалізацією через коефіцієнт 0,6. Найвищий бал присвоюється за наявність спеціальних жіночих специфікацій, закупівлі понад 80% від потреби, отримання предметів забезпечення більш ніж 60% опитаних військовослужбовців, а також висока оцінка якості предметів. Відсутність специфікацій, закупівлі менш як 25% від потреби, отримання менш ніж 20% опитаних і низька оцінка якості предметів оцінюються у 0 балів. Проміжні показники мають відповідну градацію в межах шкали.

Загальний бал для кожного предмету забезпечення розраховується як сума добутків отриманих балів на відповідні вагові коефіцієнти індикаторів. Результати розподіляються за трьома рівнями.

Оцінки від 2,2 до 3,0 балів відносяться до **задовільного рівня з недоліками**. Високий поріг входження (2,2) обумовлений тим, що навіть найкраще забезпечені елементи БЄК все одно потребують системного доопрацювання.

Діапазон 1,8-2,1 балів визначає **незадовільний рівень з системними проблемами**. Нижня межа цього діапазону (1,8) відображає ситуацію, коли наявні хоча б базові елементи системи забезпечення – або технічні специфікації, або закупівлі, або отримання. Водночас верхня межа (2,19) показує, що навіть за наявності більшості необхідних елементів, їхня неузгодженість не дозволяє досягти задовільного рівня забезпечення.

Оцінки нижче 1,8 балів відносяться до **критичного рівня**. Цей низький показник свідчить про відсутність системного підходу до забезпечення та неспроможність наявних процедур задовольнити потреби військовослужбовців.

Методологія має певні застереження щодо інтерпретації результатів, зокрема через нерепрезентативність вибірки опитування (64 респондентки з 47,2 тис. військовослужбовців). Тому суб'єктивні індикатори, що базуються на результатах опитування, мають обмежену вагу (сукупно 40%) та використовуються переважно для виявлення системних проблем на рівні кінцевих користувачок. Методологія також не враховує специфіку різних родів військ та особливості використання предметів забезпечення в різних умовах служби, що може потребувати додаткового аналізу для окремих категорій військовослужбовців.

Оцінювання базується на аналізі технічних специфікацій Міністерства оборони України, даних про закупівлі від Державного оператора тилу за три квартали 2024 року, офіційних відповідей Міноборони на інформаційні запити та результатах опитування військовослужбовців. При аналізі розмірних сіток враховано відповідність діапазону розмірів типовим жіночим параметрам та наявність різних повнотних груп.

СЛОВНИК СКОРОЧЕНЬ

БЕК	Бойовий єдиний комплект
БПЛА	Безпілотний літальний апарат
ВРУ	Верховна Рада України
ДДЗ МОУ	Департамент державних закупівель Міністерства оборони України
ДП «ДОТ»	Державне підприємство Міністерства оборони України «Державний оператор тилу»
ЗСУ	Збройні сили України
КМУ	Кабінет міністрів України
КСЛ	Командування Сил логістики ЗСУ
	Міністерство оборони України
МОУ	Об'єднаний центр забезпечення
ОЦЗ	Технічна специфікація
ТС	Центральне управління речового забезпечення
ЦУРЗ	Модульна версія бронежилета (Modular Scalable Vest)
MSV	Національний інститут Юстиції США
NIJ	

1. Міністерство оборони України: «3-4 червня у місті Кунгсенген, Швеція, відбувся навчальний семінар з гендерних питань у військових операціях, організований Північним центром з гендерних питань» https://t.me/ministry_of_defense_ua/9719
2. Міністерство оборони України: «Кількість жінок в армії на початок січня 2024 року становила майже 70 тисяч - Наталія Калмикова» <https://www.mil.gov.ua/news/2024/05/01/kilkist-zhinok-v-armii/>
3. Міністерство оборони України: «68 000 жінок у ЗСУ: Міноборони вдалося впровадити системні зміни у гендерній політиці — Людмила Дарпаган» <https://www.mil.gov.ua/news/2024/09/27/68-tis-zhinok-u-zsu-minoboroni-vdalosya-vprovaditi-sistemni-zmini-u-gendernij-politiczi/>
4. Наказ Міноборони від 03.03.2018 № 95 «Про затвердження Змін до Норм забезпечення речовим майном військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період та Змін до Інструкції про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0378-18#n39>
5. Факти: «На парад на підборах: що відомо про скандал з жіночим взуттям ЗСУ» <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20210702-na-parad-na-pidborah-shho-vidomo-pro-skandal-z-zhinochym-vzuttyam-zsu/>
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 № 2523-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>
7. Wonder Україна: «Одне з найкращого, що сталося зі мною за 11 років служби». Військовослужбовиці про жіночу форму» <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/experience/14681-odne-z-naykraschogo-scho-stalosya-zi-mnoyu-za-11-rokiv-sluzhbi-viyskovosluzhbovitsi-pro-zhinochu-formu>
8. Електронна петиція №22/168516-еп «Забезпечити жінок, які несуть службу в Збройних Силах України, необхідними засобами гігієни та створити відповідний орган, який займатиметься гендерними питаннями у силових структурах» <https://petition.president.gov.ua/petition/168516>
9. Укрінформ: «Журналістам продемонстрували зразки жіночої військової форми» <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3734935-zurnalistam-prodemonstruvali-zrazki-zinocoi-viyskovoi-formi.html>
10. Міністерство оборони України: «Міноборони сертифікувало ще один зразок жіночого бронезжилету» <https://www.mil.gov.ua/news/2024/01/11/minoboroni-sertifikuvalo-shhe-odin-zrazok-zhinochogo-bronezhiletu/?fbclid=IwAR0tW4DTIgSsD0Biu0irALGWaspapYkvckwz8diEfZmntoCjx6sjfVYKjcQ>
11. Міністерство оборони України: «Міноборони тестує нові зразки жіночої форми, зокрема демісезонної й зимової, та впроваджує елементи інклюзивності» https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=880230594289394&id=100069073844828&mibextid=WC7FNe&rdid=CpKnYCst0F8lsQIX
12. Постанова КМУ 09.10.2024 р. № 1234 «Про затвердження Порядку речового, медичного, психологічного та соціального забезпечення військовослужбовців з урахуванням потреб жінок і чоловіків» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1234-2024-%D0%BF#n9>
13. Наказ Міноборони від 29.04.2016 р. № 232 «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-16#n379>
14. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16#n4>
15. Наказ Міноборони від 02.02.2024 № 78 «Деякі питання здійснення оборонних закупівель за тиловим напрямом забезпечення» <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0078322-24#Text>
16. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16#n4>
17. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16#n4>
18. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16#n4>
19. Wonderzine Україна: «Одне з найкращого, що сталося зі мною за 11 років служби». Військовослужбовиці про жіночу форму» <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/experience/14681-odne-z-naykraschogo-scho-stalosya-zi-mnoyu-za-11-rokiv-sluzhbi-viyskovosluzhbovitsi-pro-zhinochu-formu>
20. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Бронезжилет модульний» ТС А01XJ.29423-420:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/ts_bronuzelet_modulniy.pdf
21. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Бронезжилет полегшений» ТС А01XJ.29423-531:2024 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TS_08_05_24_Bronezhilet_polegshenij.pdf

22. УКРІНФОРМ «За стандартами НАТО: Як організація ArmWomenNow створює жіночу військову форму» <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3739238-za-standartami-nato-ak-organizacia-armwomennow-stvorue-zinocu-vijskovu-formu.html>
23. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Костюм літній польовий (тип 2)» TC A01XJ.03925-443:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/TC_klp_%20type_2.pdf
24. Для зручності застосування класифікації у промисловому виробництві одягу було запропоновано п'ять повнотних груп типових фігур, які визначаються різницею між обхватом стегон та обхватом талії: група I – 18 см, група II – 22 см, група III – 26 см, група IV – 30 см, група V – 34 см. https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/5762/1/Bul2010_N5T3_P143-147.pdf
25. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Труси та топ жіночі» TC A01XJ.80247-429:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/tc_trusi_ta_top.pdf
26. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Костюм літній польовий (тип 2)» TC A01XJ.03925-443:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/TC_klp_%20type_2.pdf
27. Міністерство оборони України: «Міноборони сертифікувало ще один зразок жіночого бронежилета» <https://www.mil.gov.ua/news/2024/01/11/minoboroni-sertifikuvalo-shhe-odin-zrazok-zhinochogo-bronezhiletu/>
28. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Бронежилет модульний» TC A01XJ.29423-420:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/ts_bronuzelet_modulniy.pdf
29. Відповідь Міноборони на звернення https://drive.google.com/file/d/1ZkvX2w9hOC51XPk8Bw23mRW85F7y-vir/view?usp=drive_link
30. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#n10>
31. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова (тип 2)» TC A01XJ.14760-423:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/%D0%A2%D0%A1%20%D0%9A%D0%92%D0%92%D0%97%20%D1%82%D0%B8%D0%BF%20%20.pdf
32. Технічні умови Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова – KBB3)» TV 14.1-134-00034022-2016 https://drive.google.com/file/d/1405eWHt2TixmO-iYotexkaPqDRL_a-St/view?usp=sharing
33. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова (тип 1)» TC A01XJ.14759-496:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/TS_KVVZ_type1.pdf
34. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Штани вітровологозахисні зимові (тип 2)» TC A01XJ.14763-428:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TS_SHVVZ_typ_2.pdf
35. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Штани вітровологозахисні зимові (тип 1)» TC A01XJ.14762-497:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TS_zamina_shtani_vitrovologozahisni_zimovi.pdf
36. Технічні умови Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова – KBB3)» TV 14.1-134-00034022-2016 https://drive.google.com/file/d/1405eWHt2TixmO-iYotexkaPqDRL_a-St/view?usp=sharing
37. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова (тип 1)» TC A01XJ.14759-496:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/TS_KVVZ_type1.pdf
38. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова (тип 2)» TC A01XJ.14760-423:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/%D0%A2%D0%A1%20%D0%9A%D0%92%D0%92%D0%97%20%D1%82%D0%B8%D0%BF%20%20.pdf
39. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Штани вітровологозахисні зимові (тип 2)» TC A01XJ.14763-428:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TS_SHVVZ_typ_2.pdf
40. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Штани вітровологозахисні зимові (тип 1)» TC A01XJ.14762-497:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TS_zamina_shtani_vitrovologozahisni_zimovi.pdf
41. Специфікації є майже ідентичні за базовими параметрами: однакові значення зросту (вісім розмірів від 158 до 200 см) та інтервали між ними, однакова система визначення обхвату талії (третья повнотна група). Єдина суттєва відмінність – це розширення розмірного ряду по обхваті грудей в нових специфікаціях 2023 року до 140 см (15 розмірів), тоді як в TV 2016 року максимальний розмір був 136 см (14 розмірів). Також відрізняється довжина рукава у Типу 2, яка на 3 см довша порівняно з Типом 1 та TV 2016 року при однакових зростах. Всі інші параметри розмірних сіток повністю збігаються.
42. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Штани вітровологозахисні зимові (тип 2)» TC A01XJ.14763-428:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TS_SHVVZ_typ_2.pdf

43. Технічний опис Міністерства оборони України «Костюм спеціальний зимовий» https://drive.google.com/file/d/1vbteVMLEHIWq0SXYTBAHimYcTDGlySAD/view?usp=share_link
44. Лінія кроку (іноді називається лінією сидіння) у викрійці – це лінія, яка позначає місце найбільшої ширини стегон або сидниць у штанах або іншому одязі, що охоплює стегна. Вона визначає точку, де одяг має найбільшу свободу руху для ніг. <https://www.nytkosvit.com.ua/kreslennya-shtaniv/>
45. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова (тип 2)» TC A01XJ.14760-423:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/%D0%A2%D0%A1%20%D0%9A%D0%92%D0%92%D0%97%20%D1%82%D0%B8%D0%BF%20%20.pdf
46. Додаток 1
47. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Сорочка-поло» TC A01XJ.30593-266:2020 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2021/TS_sorochka-polo_OSTATOCHNA.pdf
48. Технічні умови Міністерства оборони України «Сорочка бойова» ТУ У 14.1-00034022-095:2015 https://www.mil.gov.ua/content/tenders_2019/TY_SB.pdf
49. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Черевики літні» TC A01XJ.45279-267:2020 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2020/TS_CHEREVIKI_LITNI_OSTATOCHNA.pdf
50. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Черевики з високими берцями зимові» TC A01XJ.14755-362:2022 (01) https://www.mil.gov.ua/content/27302024/TS_ChEREVYKI_ZYMOVI_zi_zminoiu_2_redaktsiia.pdf
51. Відповідь МОУ на звернення https://drive.google.com/file/d/1ZkvX2w9hOC51XPk8Bw23mRW85F7y-vir/view?usp=drive_link
52. Факти: «Яка чисельність ЗСУ у 2024 році: скільки військових перебуває на фронті» <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240223-yaka-chyselnist-zsu-u-2024-rocz-i-skilky-vijskovykh-perebuvaye-na-fronti/>
53. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Шкарпетки літні та зимові» TC A01XJ.37739-360:2022 (01) [https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2022/TS_Shkarpetky_\(SHL,SHZ\)_360_.pdf](https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2022/TS_Shkarpetky_(SHL,SHZ)_360_.pdf)
54. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Норми забезпечення речовим майном військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту в мирний час та особливий період» https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/normi_zabezp_29.04.2016_232.pdf
55. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Фуфайка з коротким рукавом» TC A01XJ.03070-442:2023 (01) <https://drive.google.com/drive/u/2/folders/1kE7cxn54LHTbh4jANcrsWlfAOrgZ09Ws>
56. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Фуфайка (з коротким рукавом)» TC A01XJ.03070-442:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/TS_fufayka.pdf
57. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Бронежилет модульний» TC A01XJ.29423-420:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/ts_bronuzelet_modulniy.pdf
58. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Шолом бойовий балістичний повнорозмірний» TC A01XJ.34494-418:2023 (01) зі зміною №1 https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/ts_sholom_boyouvuy_balistuchniy_povnirozrm.pdf
59. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-16#Text>
60. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Рукавички тактичні» TC A01XJ.68845-254:2020 (01) зі зміною № 1 https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2020/TS_Rukavichki_takt_zi_zminou.pdf
61. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Рукавички зимові» TC A01XJ.32473-361:2022 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2022/TS_rukavychky_zymovi_361.pdf
62. Петиція: Забезпечити жінок, які несуть службу в Збройних Силах України, необхідними засобами гігієни та створити відповідний орган, який займатиметься гендерними питаннями у силових структурах
63. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Комплект особистої гігієни» TC A01XJ.21007-501:2024 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TS_suhyi_dush.pdf
64. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Норми забезпечення речовим майном військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту в мирний час та особливий період» https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/normi_zabezp_29.04.2016_232.pdf
65. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Норми забезпечення речовим майном військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту в мирний час та особливий період» https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/normi_zabezp_29.04.2016_232.pdf
66. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Рушник махровий» TC A01XJ.01817-184:2019 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TS_ryshnik_mahroviy1.pdf
67. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Душова установка - котел швидкісного нагріву води (КШНВ)» (Тип 2) TC A01XJ.07148-464:2024 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TC_KSHNV_type2_0104.pdf